

SZÖVEGÉRTÉS-SZÖVEGALKOTÁS

11-12

NYELVTAN

Tanári útmutató

3-4

Educatio Kht. kompetenciafejlesztő oktatási program kerettanterv.

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült, a sulinova oktatási programcsomag részeként létrejött tanulói információhordozó. A kiadvány sikeres használatához szükséges a teljes oktatási programcsomag ismerete és használata.

A teljes programcsomag elérhető: www.educatio.hu címen.

FEJLESZTÉSI PROGRAMVEZETŐ

KORÁNYI MARGIT

VEZETŐ FEJLESZTŐK

**ARATÓ LÁSZLÓ
KÁLMÁN LÁSZLÓ**

SZAKMAI BIZOTTSÁG

BÓKAY ANTAL ELNÖK
BÁNRÉTI ZOLTÁN
CSERHALMI ZSUZSA
GYŐRI JÁNOS
SCHEIN GÁBOR

ALKOTÓSZERKESZTŐ

MOLNÁR CECÍLIA

SZAKMAI LEKTOROK

A SZAKMAI BIZOTTSÁG TAGJAI
PETHŐNÉ NAGY CSILLA

FELELŐS SZERKESZTŐ

NAGY MILÁN

BORÍTÓGRAFIKA
TIPOGRÁFIA

SZŰCS ÉDUA
BÁRD JOHANNA

© **MOLNÁR CECÍLIA**

© **BÁNRÉTI ZOLTÁN**

© **EDUCATIO KHT.**

RAKTÁRI SZÁM:

H-ASZE1214/T

A NYELVELSAJÁTÍTÁS

NYELVTAN

Tanári útmutató

3

F e j l e s z t ő

Bánréti Zoltán

TARTALOM

A NYELVELSAJÁTÍTÁS

- 5 NÉVJEGY
- 8 MI A NYELVTUDÁS?
- 16 AZ ANYANYELV ELSAJÁTÍTÁSA. A GYERMEKNYELV?
- 28 NYELVI SZOCIALIZÁCIÓ, NYELVI HÁTRÁNY

NÉVJEGY

A FEJEZET CÉLJA		<p>A fejezet célja, hogy a tanulók gyereknyelvi adatok elemzése alapján fedezzék fel: az anyanyelv elsajátítása olyan folyamat, melyben a kisgyerek a környezetében hallott megnyilatkozások alapján – több idői szakaszban – felépíti magában anyanyelve grammatikáját. Az elsajátított anyanyelv tartalmazza a nyelvi kreativitás lehetőségét, korlátlanul sok, akár új mondat megalkotását és megértését.</p> <p>A fejezetnek kiemelt célja, hogy a tanulók megismerjék a nyelvi kreativitás és szabályfelfedezés szerepét a nem tudatosan végbemenő anyanyelv-elsajátítás során. Bevezetjük a nyelvhasználati módozatok által közvetített társadalmiasítás: a nyelvi szocializáció fogalmát. Szembesítjük a tanulókat az iskolai nyelvi hátrány problémájával, azzal, hogy a kisgyerekek egy része az iskolába lépés idején még nem rendelkezik az oktatás által megkövetelt nyelvhasználattal, szociológiai okok miatt késést mutat az ún. kifejtett nyelvhasználati módozatok alkalmazásában.</p>
A FEJEZETBEN LÉVŐ MODULOK CÍME ÉS AJÁNLOTT ÓRASZÁMA		<ol style="list-style-type: none"> 1. Mi a nyelvtudás? (2 óra) 2. A anyanyelv elsajátítása. A gyermeknyelv (4 óra) 3. Nyelvi szocializáció, nyelvi hátrány (3 óra)
AJÁNLOTT KOROSZTÁLY		12. évfolyam (17–18 évesek)
FEJEZETKAPCSOLÓDÁSI PONTOK	TANTERVI	<ol style="list-style-type: none"> 5. évfolyam, 3. fejezet: A névszói szerkezetek 6. évfolyam, 1. fejezet: Igék 6. évfolyam, 3. fejezet: Hangtan 7. évfolyam, 1. fejezet: Magyar mondattan I. 7. évfolyam, 2. fejezet: Lexémaalkotás 8. évfolyam, 1. fejezet: Magyar mondattan II. 11. évfolyam, 3. fejezet: Nyelv és társadalom 11. évfolyam, 4. fejezet: A nyelv és a gondolkodás 12. évfolyam, 4. fejezet: A nyelv és az agy
	KERESZTTANTERVI	Idegen nyelv, biológia, pszichológia
	KOMPETENCIATERÜLETEN (AJÁNLOTT MEGELŐZŐ ÉS KÖVETŐ FEJEZET)	<ol style="list-style-type: none"> 2. fejezet: A nyelvtudomány módszerei 4. fejezet: A nyelv és az agy

A KÉPESSÉG- FEJLESZTÉS FÓKUSZAI	KOMPETEN- CIATERÜLETI	<ul style="list-style-type: none"> • Nyelvi tudatosság, nyelvérzék • Megfigyelő- és analitikus képesség • Érvelési képesség (szóban és írásban) • Hipotézisalkotás és -ellenőrzés • Internethasználat
	NAT (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • Adatgyűjtés és rendszerezés. • Érvelés: hibamegoszlások felkutatása, rendszerezése, állásfoglalás kialakítása, továbbfejlesztése, logikus gondolatmenet kialakítása. • Törekvés a rendszeres önreflexióra és önkorrekcióna. Az értő figyelem alkalmazása. • A szövegekben adatok keresése és az adatmegoszlásokból általánosítások levonása. • Könyvtár- és internethasználat.
	EGYÉB MŰVELTSÉG- TERÜLETI	Kombinatorikus képesség
	KERESZTTAN- TERVI (PL. ÉLETPÁ- LYA-ÉPÍTÉSI, SZOCIÁLIS)	<ul style="list-style-type: none"> • Tolerancia, empatikus képesség • Kooperációs képesség • Problémamegoldási képesség
KÖVETELMÉNYEK		<p>A tanuló</p> <ul style="list-style-type: none"> • legyen tisztában a nyelvelsajátítás szakaszos jellegével; • ismerje a <i>nyelvi szocializáció</i> fogalmát, a nyelvi szocializáció beszélőközösségenként eltérő voltát; • tudja értelmezni a <i>nyelvi hátrány</i> fogalmát; • legyen képes nyelvi adatokat önállóan gyűjteni és nyelvi szempontokból rendszerezni, összevetni; • legyen képes valamely vitás elméleti kérdésben álláspontját megfogalmazni, azt alátámasztani érvekkel.
ÉRTÉKELÉS	FOLYAMATI	A csoportmunkák értékelése
	KIMENETI	Az önálló kutatómunka eredményének, illetve a disputának az értékelése
MÓDSZERTANI AJÁNLÁS		<p>Önálló adatgyűjtés és megfigyelés. A hibaelemzés módszerei és a hibamegoszlások értelmezése.</p> <p>Ismeretterjesztő olvasmányok feldolgozása.</p> <p>A vitázás eljárásai, hipotézisek felállítása, igazolásuk, cáfolásuk érvekkel.</p> <p>Az egyes részproblémákra vonatkozóan (csoportmunkában) az elemzéseket és a felmerült problémákat közösen megvitatjuk.</p>

TÁMOGATÓ RENDSZER

Általános, magyar nyelvű munkák a nyelvelsajátításról:

Pléh Csaba: *A gyermeknyelv*. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*, Akadémiai kiadó, Budapest, 753–788.

Réger Zita: *Utak a nyelvhez*, Soros alapítvány – MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2002. A weben: http://www.nytud.hu/utak_a_nyelvhez/utak_reger.pdf

A nemzetközi gyermeknyelvi adatbázis tanulmányozásához, amely a magyar gyermeknyelvi adatbázisok mellett számos más nyelven produkált gyermeknyelvi anyagot tartalmaz lejegyzésekben, valamint letölthető hang- és videófájlokban tárolva, a következő internetes adatbázist ajánljuk: <http://childes.psy.cmu.edu>

1. MI A NYELVTUDÁS?

2 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Pókhálóábra a nyelvtudásról

T/1.

5. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladatban a diákoknak a nyelvtudásról szóló előzetes tapasztalatait hívjuk elő. Egyelőre nem kell differenciálnunk a kérdést: akár az idegen nyelv, akár az anyanyelv tudására is lehet asszociálni. (De a két kérdéskört igyekezzünk külön strukturálni a közös pókhálóábrán.)
- A diákok pár perc alatt egyénileg gyűjtsék össze és rendszerezzék gondolataikat; ezt kövesse frontális beszélgetés a témáról. A táblára készüljön a beszélgetés nyomán egy pókhálóábra, amely a közös ötleteket, asszociációkat tartalmazza.
- A pókhálóábra elkészítése után olvassák el a tanulók a modul bevezetőjét.

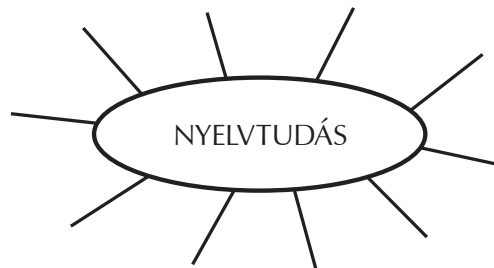
Kiemelt készségek, képességek: előzetes tapasztalatok, ismeretek előhívása

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, pókhálóábra

1. Mit gondolsz, miben áll a nyelvtudás? – Gondolataidat rendezd el a pókhálóábrán!

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2–3. feladat

Különböző tudások és a nyelvtudás

T/2–3.

5. oldal

25 PERC

Tanári instrukciók

- A cél annak belátása, hogy az anyanyelvi beszélők az alkotóelemek ismerete alapján végtelen számú közlést (mondatot) tudnak anyanyelvükön megalkotni és megérteni. Az anyanyelvi beszélők nyelvi alkotóképességgel rendelkeznek, mert új, még soha nem hallott mondatokat tudnak alkotni, és képesek megérteni számukra új, korábban nem hallott mondatokat is.
- A tanulók csoportokban, kerekasztal-körforgó: letettük a garast módszerrel vitassák meg a lehetséges válaszokat, és a csoport „szóvivője” írja is le azokat. Körforgószerűen ismertessék a csoportok a válaszaikat.
- A 3. feladatban a csoportok mutassák be a saját problémájukat, a problémával kapcsolatos álláspontjukat és az azt alátámasztó érveket. Ezután a többi csoport értékeli az érvek erősségét, illetve ha van ellenvélemény, esetleg az adott csoport nem volt elég meggyőző, vitakozzanak a bemutatott állásponttal.

Kiemelt készségek, képességek: megfigyelőképesség, absztrakciós képesség, érvelési képesség

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, illetve frontális munka

Módszerek, eljárások: csoportos megbeszélés („kerekasztal-körforgó”); frontális bemutatás, vita

2. Beszéljétek meg az alábbi kérdések alapján, milyen jellegű tudás a *nyelvtudás*!

- Mondott-e olyan mondatot a barátod vagy a barátnőd, amelyet feltehetőleg még sohasem hallottál? Ha mondott, megértetted-e ezt a mondatot?
- Hallhatja-e valaki 17 éves koráig anyanyelvének összes mondatát?
- Tudják-e az emberek 17 éves korukban az anyanyelvüket?
- Tudják-e az emberek 17 éves korukban anyanyelvük nyelvtanát? Miből áll ez a tudás és miben nyilvánul meg? Tudsz olyan magyar mondatot mondani, amelyet feltehetőleg még senki sem mondott?
- Ismeri-e egy felnőtt ember az anyanyelvének összes szavát? Indokold meg a válaszod!
- Elegendő-e a nyelvtudáshoz a szavak és a todalékok ismerete? Véleményedre indokold is meg!
- Felismered-e, hogy valaki nem magyar anyanyelvű, ha magyarul beszél? Honnan?

a) Foglaljátok össze, amit a nyelvtudásról megbeszéltetek!

b) Beszéljétek meg, mit jelent megtanulni, tudni a következő dolgokat!

Gyűjtsétek össze, melyik miben hasonlít a nyelvtudáshoz, illetve miben különbözik tőle!

- járás
- játék
- étkezés
- védekezés egy kórokozó ellen
- kerékpározás

c) Készüljete fel véleményetek bemutatására és indoklására!

3. Alakítsátok ki véleményeteket a számotokra kijelölt kérdésben! Majd gyűjtsetek minél több érvet az állításotok mellett!

A) Tud magyarul beszélni egy raccsoló gyerek?

TUD	NEM TUD

B) Tud magyarul beszélni egy beszélő papagáj?

TUD	NEM TUD

C) Tud magyarul beszélni egy GPS?

TUD	NEM TUD

D) Tud magyarul beszélni egy diktafon?

TUD	NEM TUD

MEGOLDÁSOK

T/2.

- b) Mind a négy tevékenységnek vannak szabályai. A járás, beszéd, étkezés szabályait nem kell bemagolni, mert nem tudatos módon tanultuk meg. Kisgyermekkorban a játékszabályokat is mintakövetéssel tanuljuk, és nem tudatos módon.

T/3.

Tud magyarul a raccsoló gyerek, illetve a dadogó ember; nem tud azonban a fentiek alapján a papagáj, a GPS, a diktafon, mert nem tudnak korlátlanul sok új mondatot alkotni.

3. lépés: 4–5. feladat

A nyelvi adatok megítélésének képessége: a nyelvi intuíció

T/4–5.

7. oldal

10–15 PERC

Tanári instrukciók

- A cél annak ellenőrzése, hogy az anyanyelvi beszélők meg tudják-e ítélni, hogy valamely adat az ő nyelvükből való-e vagy sem. Ezt azon az alapon tehetik meg, hogy ellenőrzik: a kérdéses szó, kifejezés vagy mondat megfelel-e az anyanyelv általuk elsajátított szabályainak vagy ellentmond nekik. Ez a folyamat sokszor nem tudatos; nyelvi intuíciónak nevezzük az anyanyelvi beszélőknek ezt a képességét.
- A tanulók párokban dolgozzanak; vitassák meg az egyes adatokat. Figyelmeztessük a párokat arra, hogy jegyezzék fel azokat az adatokat, amelyekben vitatkoztak, amellyel kapcsolatosan nem egyezett meg az anyanyelvi intuíciójuk.
- A feladatok házi feladatnak is adhatók.

Kiemelt készségek, képességek: szabályalkotás, nyelvi tudatosság, megfigyelőképesség

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, közös megbeszélés

4. Tekintsétek át az alábbi nyelvi adatokat!

Jelöljétek csillaggal azokat a szavakat, amelyek szerintetek magyar szavak lehetnének!

abar	Baruk	Miknóc
pakokm	Küsölészik	Tipi
tramén	Küsolészik	Bacsul
rtamén	Ratarség	Sztrz

- Fogalmazzátok meg, mi alapján döntöttetek! Indokoljátok meg döntéseteket!
- Alkossatok olyan szavakat, amelyek a magyar nyelv szavai lehetnének, de nem azok!

5. Az alábbiakban jelentéssel nem rendelkező, de nyelvtanilag helyes magyar mondatokat olvashattok.

- Egészítsétek ki a következő befejezetlen „mondatokat”!

(1) A setülő vek a kolmával összedorolta a .....

(2) Az übömbür elsügödi a cörit ..... tulkának.

(3) Elveszett a cörije egy .....

- b) Írjatok mindegyikhez egy-egy hasonló szerkezetű, de értelmes magyar mondatot!
- c) Fogalmazzatok meg, mit bizonyítanak a fenti típusú mondatok!

MEGOLDÁSOK

T/4.

A magyar nyelv szavaiból ismert szótagokból épülnek fel, és a magánhangzó-illeszkedésnek is eleget tesznek: *a-bar, ba-ruk, mik-nóc, kü-ső-lé-szik, ti-pi, tra-mén, ba-csul*. Ezek tehát lehetnének a magyar nyelv szavai. Erősen eltérnek a magyar nyelv szavainak szokásos szerkezetétől: *pa-kokm, rtamén, sztrz*. Ezek nem lehetnének a magyar nyelv szavai. Megsértik a magyar hangrendi illeszkedés szabályait (pedig toldalékos szavaknak érezzük őket): *küsolészik, ratarség*. Ezek sem lehetnének a magyar nyelv szavai.

T/5.

- a) Lehetséges kiegészítések:
- (1) *A setülő vek a kolmával összedorolta a tröfföt.*
  - (2) *Az übömbür elsügödi a cörít egy mányos tulkának.*
  - (3) *Elveszett a cörije egy dricnek.*

4. lépés: 6. feladat

A nyelv végtelensége

T/6.

8. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- Anyanyelvtudásunk alkotó, teremtő (kreatív) jellegű. A mondatszerkezeteket bővíteni tudjuk úgy, hogy egy bizonyos szerkezetépítő műveletet újra meg újra megismételünk. Ezt elvileg korlátlanul sokszor megtehetjük. Gyakorlati akadályt a nyelvtanon kívüli körülmények, például az emlékezet korlátai, az idő múlása jelent.
- Mutassunk rá, hogy az adott szerkezetépítő műveleteket sokszor, elvileg korlátozás nélkül megismételhetjük. Az így keletkező szerkezet persze lehet nagyon bonyolult, nehezen fejben tartható, de nyelvtanilag szabályos.
- A diákok 4-5 fős heterogén csoportokban dolgozzanak; ha nem sikerülne elindulni a szerkezetépítő műveletek végtelen alkalmazásában, segítsünk néhány rávezető példával.
- A csoporton belül megalkotott, közös, írásbeli válaszok eredményeit élőszóban vitassák meg a diákok.

Kiemelt készségek, képességek: anyanyelvi tudatosság, kreativitás, kombinatorikus képesség

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, majd közös megbeszélés

6. A nyelvi szabályok némelyike olyan természetű, hogy egymás után többször, akár végtelen sokszor is alkalmazhatjuk. Így elvileg végtelen hosszúságú mondatokat is tudunk alkotni.

a) Találjatok néhány módszert, amellyel egy-egy mondatot elvileg végtelen hosszúvá tudunk tenni! Írjátok fel néhány példát minden egyes módszerhez!
Készüljete fel az ismételten alkalmazható szabály elmagyarázására!

b) A hétköznapi nyelvben nem fordulnak elő ilyen mondatok. Mi lehet ennek az oka?

MEGOLDÁSI LEHETŐSÉG

Lehetséges a birtokos szerkezetek „végtelenítése”: *A nagyapám 80 évet élt. A nagyapám nagyapja 80 évet élt. A nagyapám nagyapjának a nagyapja 80 évet élt. Stb.*

Lehetséges az alárendelő mondatok „végtelenítése”: *Péter szeret focizni. Péter, aki ismeri Pált, szeret focizni. Péter, aki ismeri Pált, aki barátja volt Jánosnak, szeret focizni. Péter, aki ismeri Pált, aki barátja volt Jánosnak, akinek a szomszédja korábban abban a házban lakott, amelyikben István született, szeret focizni. Stb. Vagy: Peti említett valami érdekeset. Peti említette, hogy Sári mesélt valami érdekeset. Peti említette, hogy Sári mesélte, hogy Ica suttogott valami érdekeset. Stb.*

Lehetséges bármely mondatrész vagy tagmondatok végtelen egymás mellé rendelése (koordinációja).

5. lépés: 7–8. feladat

Intuíciók a mondatokról

T/7–8. 9. oldal

25 PERC

Tanári instrukciók

- A cél annak belátása, hogy bár elég erős intuícióink vannak arról, hogy milyen egy lehetséges magyar szó, ill. mondat, az értelmes magyar szavakból felépülő megnyilatkozások ettől még nagyon sokféleképpen lehetnek furcsák, ritkák, érthetetlenek stb. Arra számítunk, hogy mind a csoportok között, mind a csoportokon belül lesznek eltérő vélemények a megítélendő mondatokról.
- Három csoportban valamennyi adatot ítélnenek meg a tanulók, alakítsák ki a csoport álláspontját, majd ezt kövesse a közös, frontális megvitatás. Amennyiben a csoportok létszáma magas, akkor osszuk őket több, 4-5 fős együttműködő csoportra.
- A 8. feladatot egyénileg oldják meg a tanulók.

Kiemelt készségek, képességek: anyanyelvi tudatosság, nyelvi intuíció

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, majd frontális munka; egyéni munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, vita, közös megbeszélés, olvasás

7. Olvassátok el az alábbi mondatokat!

- a) Vitassátok meg, melyik mondat milyen beszédhelyzetben hangozhatna el, ha egyáltalán elhangozhat!
Osszátok különböző csoportokba a mondatokat aszerint, hogy elhangozhatnak-e, és ha igen, milyen beszédhelyzetekben!

- (1) *Kivitettem a széket az udvarra.*
- (2) *Néz egy nyolc ki bár valóban.*
- (3) *Én se nem tudom beszélni magyar.*
- (4) *A színtelen zöld gondolatok dühösen alszanak.*
- (5) *Porszem mászik gyenge harmaton.*
- (6) *Az apánk fia nem az apám fia.*
- (7) *Csak ami nincs, annak van bokra.*
- (8) *Nem tom, haza-e kell vinni.*
- (9) *Jóska már megint rossz fát rakott a tűzre.*

- b) Vessétek össze a többi csoporttal az eredményeiteket!
Állapítsátok meg, hogy a csoportokba rendezés eredményei eltérnek-e egymástól!

- c) Vitassátok meg, hogy ki milyen csoportokat alkotott, és vajon miért!
Voltak-e nézeteltérések a csoportokon belül?

8. Olvasd el az alábbi szöveget, és jelöld azokat az állításokat, amelyeket a fenti feladatok bizonyítottak a számodra!

A NYELVTUDÁS

Mindannyian, akik megtanulták az anyanyelvüket, ugyanazokkal a képességekkel rendelkeznek, még akkor is, ha különböző változatait tanulták meg ugyanannak a nyelvnek, vagy ha az egyiküknek nagyobb is a szókincse, változatosabban tudja használni az anyanyelvét, mint a másik. Az anyanyelv tudásának képességét ugyanis nem az határozza meg, hogy szavak, szerkezetek, kifejezések mekkora tömegét ismerjük, hanem hogy képesek vagyunk korábban hallott és megértett megnyilatkozások mintájára újabbakat, azelőtt sosem hallottakat megérteni és alkotni. Egyéenként eltérhet, hogy mennyire vagyunk képesek nagyon ötletes, eredeti alkotásra (vagyis hogy mennyire vagyunk *kreatívak*), de mindannyian birtokában vagyunk az anyanyelv kreatív eszköztárának, ezért vagyunk képesek új kifejezéseket, megnyilatkozásokat alkotni és megérteni.

SZEMPONTOK A MEGOLDÁSHOZ

A „teljesen természetes” és a „teljesen elfogadhatatlan, ilyen soha nem hangzik el” típusú mondatok mellett a mondatok között van „külföldiek szájából esetleg elhangzó”, „érthető, de csak költői műben elképzelhető”, „értelmetlen”, „ellentmondásos”, „csak egyes beszélőknél elképzelhető” stb. mondat. A *Jóska már megint rossz fát rakott a tűzre* pedig csak a „szó szerinti” értelmében vagy elszólásként képzelhető el, mert a szólásokat szó szerint ugyanúgy szoktuk használni (*rossz fát tett a tűzre*). Ne követeljük meg, hogy pontosan ezeket a csoportokat alakítsák ki a tanulók, ezeknél a csoportoknál nagyobbak is elképzelhetőek (pl. „elhangozhat” és „sosem hangzik el”), és más szempontok is lehetségesek (pl. „csak szóban”, „csak írásban” stb.).

REFLEKTÁLÁS

6. lépés: 9. feladat

Ötperces fogalmazás

T/9.

10. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók: A feladatban az eddigiekre reflektálunk. A fogalmazásokat szedjük be és értékeljük.

Kiemelt készségek, képességek: reflexió, önreflexió, metakogníció

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás („ötperces fogalmazás”)

- ||| 9. Írd le öt perc alatt, szerinted mi az egyedülálló a nyelvtudásban, mi az, ami semmilyen más tudásunkhoz nem hasonlít!

2. AZ ANYANYELV ELSAJÁTÍTÁSA. A GYEREKNYELV

4 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1–4. feladat

Tapasztalatok az anyanyelv-elsajátításról

T/1–4.

12. oldal

15 PERC

+ Otthoni munka

Tanári instrukciók

- A feladat célja az anyanyelv-elsajátítás személyes, egyéni aspektusainak felelevenítése.
- Az 1. feladat előzetes otthoni beszélgetéseket, a 2–3. feladatok megoldása előzetes otthoni írásbeli gyűjtőmunkát kíván. Adjuk ki előre ezeket a feladatokat!
- Ezeknek az eredményét vitassák meg a diákok csoporton belül vagy frontálisan.

Kiemelt készségek, képességek: előzetes tapasztalatok, ismeretek előhívása, megfigyelőképesség, adatgyűjtés és -elrendezés

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka, csoportmunka vagy frontális munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, gyűjtőmunka (házi feladat)

1. Kérd meg a szüleidet, meséljék el neked, hogy csecsemő- és kisgyerekkorodban hogyan tanultál meg beszélni!

Melyek voltak az első szavak, amelyeket kimondtál?

Számolj be erről az órán!

2. Biztos ismersz 1–4 éves kisgyereket a családban vagy a környezetben.

Jegyezzél le olyan érdekes szavakat és szerkezeteket, amelyek szerinted a kisgyerekre jellemzőek, és eltérnek a te nyelvedtől, illetve eltérnek a felnőttek nyelvétől is!

3. Kérd meg szüleidet, mondjanak olyan szavakat, nyelvi fordulatokat, melyeket kisgyerekkorodban gyakran használtál, és amelyeket csak ők értettek meg!

Írj egy szótárt ezekből a szavakból, mindegyik mellé írd oda „felnőttnyelvi” megfelelőjüket!

SZÓ/KIFEJEZÉS	JELENTÉS	SZÓ/KIFEJEZÉS	JELENTÉS

4. Tegyel fel kérdéseket arról, mi érdekel azzal kapcsolatban, hogy hogyan tanuljuk meg az anyanyelvünket!

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 5–7. feladat

Az anyanyelv-elsajátítás korszakai

T/5–7. 13. oldal

30 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja, hogy a tanulók megtapasztalják: az anyanyelv elsajátítása a legkorábbi mondatoktól a bonyolultabb szerkezetű közlésekig jellegzetes szakaszokban történik. Az 5. feladatban a legkorábbi szakasz jellegzetes megnyilatkozásait vizsgálják: az egyszavas és a kétszavas közlések szakaszát. A 6. feladatban egy két-, illetve egy hároméves gyerek jellegzetes közléseit hasonlítják össze.
- A feladatokat 4–5 fős heterogén csoportokban oldják meg a tanulók. A feladatok megoldását kövesse frontális megbeszélés, majd az ismeretközlő szöveg egyéni olvasása.
- Hívjuk fel a tanulók figyelmét arra, hogy ugyan az egyes életkorokban a gyerekek között igen nagy eltérések lehetnek, a jellegzetes szakaszok a bemutatott sorrendben követik egymást.
- A példák forrása: Kemsei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek* (13. fejezet). www.nytud.hu/nyelv_es_nyelvek

Kiemelt készségek, képességek: megfigyelőképesség, absztrakciós képesség, érvelési képesség, szövegértés, lényegkiemelés

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, illetve frontális, majd egyéni munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás; közös megbeszélés

5. Milyen helyzetben mondhatta egy gyerek az alábbi mondatokat?

a) Minden mondathoz gyűjtsetek egy-két olyan helyzetet, amelyben elhangozhatott!

(1) *Mama*

(2) *Vau-vau hol?*

(3) *Pápa nem.*

(4) *Ki*

(5) *Téjja*

(6) *Még csoki!*

(7) *Cica el.*

(8) *Vau-vau*

(9) Csacsi ott.

(10) Aggyá

(11) Vimma csoti.

- b) Szerintetek miért tudtatok némelyik mondathoz több helyzetet is találni, másokhoz viszont csak kevesebbet?
Miben különböztek egymástól ezek a mondatok?

6. Összekevertük egy gyerek 2 éves és 3 éves korában mondott néhány mondatát.

- a) Vajon melyik mondat melyik korszakából származik?

(1)	<i>Pápá apa.</i>	'Apa elment.'
(2)	<i>Egy nagy papíjt, jó?</i>	'Egy nagy papírt adjál!'
(3)	<i>Medcsiná szék!</i>	'Csináld meg a székét!'
(4)	<i>Zsuzsamama ágy.</i>	'Ez Zsuzsa mama ágya.'
(5)	<i>Fejemeini ént!</i>	'Emelj fel engem!'
(6)	<i>Addide blabda!</i>	'Add ide a labdát.'
(7)	<i>Ezt eltenni, jó?</i>	'Ezt tedd el, jó?'
(8)	<i>Ott van huhu.</i>	'Ott van a huhu.'
(9)	<i>Edz enyim.</i>	'Ez az enyém.'
(10)	<i>Fejkapaszzkodok.</i>	'Felkapaszzkodok.'
(11)	<i>Hazamész a nyócadikra?</i>	'Hazamész a nyolcadikra?'
(12)	<i>Néze bácsi. Képe bácsi.</i>	'Nézd a bácsi képét!'
(13)	<i>Most ajja kéjlek szépen, hogy odaadod nekem a fényképezőgépet.</i>	'Szépen kérlek, add ide a fényképezőgépet!'
(14)	<i>Evés közben: Hú pápá. Has.</i>	'A hús lement a hasamba.'

2 ÉVES KOR	3 ÉVES KOR

- b) Mik a főbb nyelvi különbségek a gyerek két korszaka között?
c) Mik a főbb különbségek ezen mondatok és felnőtt nyelvi megfelelőik között?

7. Olvasd el a szöveget!

Jelöld a margón azokat az állításokat, amelyeket alátámasztottak a példák!

Az anyanyelv elsajátításának szakaszai

Az anyanyelv-elsajátítás minden gyereknél egyedi módon történik, és hogy mitől függnék az egyéni különbségek, arról egyelőre szinte semmit sem tudunk. A közös vonásokat ezért csak nagyon vázlatosan, hozzávetőlegesen tudjuk jellemezni.

A két legkorábbi hangadási forma, a gőgicsélés és a gagyogás abban különböznek, hogy a gagyogás során a gyerek már főleg az anyanyelvére jellemző beszédhangokat adja ki, bár azt bizonyítottan tekinthetjük, hogy már korábban is meg tudja különböztetni az anyanyelv beszédhangjait más hangoktól – leggyakrabban a második félévben kezdődik a gagyogás szakasza, és az első életév végén válik egyeduralgódóvá.

A gyerek első jól értelmezhető közlései egyszavasak; ez az időszak addig szokott tartani, amíg a gyerek szókinccse el nem éri a körülbelül 50 szót. Ezután következik a kéttagú mondatok időszaka, amelyekben jellegzetesen nyelvtani kapcsolóelemek nélkül szerepel két szó; a közöttük levő nyelvi-jelentéstani viszony igen sokféle lehet.

A kéttagú mondatok fokozatosan bővülnek három- és többtagúvá; kialakul az ún. távirati stílusú beszéd, amelyben a szavak sorrendje már sokszor állandóságot mutat (pl. megjelennek a jelzős szerkezetek), de a nyelvi kapcsolóelemek még általában hiányoznak. Végül a nyelvtanilag megformált, nyelvtani elemekkel ellátott szóalakok és szerkezetek használata, az artikulált nyelv általában valamikor a 2. és a 3. életév között válik uralkodóvá.

Az artikulált nyelv fejlődése már nagyon nagy egyedi eltéréseket mutat az egyes gyerekeknél, de van néhány általános jellegzetessége ennek a szakasznak is. Megfigyelhetjük például, hogy miután a gyerek elkezd helyesen használni egyes szóalakokat, szerkezeteket, egy idő után visszaesés következhet, rendszeresen helytelen alakok jelenhetnek meg. Például előfordul, hogy egy gyerek már használja a pénzt, húst stb. alakokat a házat, tüzet stb. mellett, később mégis megjelennek a beszédében a pénzet, húсот, tűzt alakok, és csak sokkal később válnak nála általánossá a felnőtt nyelvből ismert tárgyesetű alakok. (A tárgyesetű, -t toldalékos névszók alkotásának bonyodalmaival a magyar gyerekek sokszor még kiskorukban is küzdenek.) Ennek a jelenségnek az lehet a magyarázata, hogy kezdetben egyenként jegyzi meg a ragozott szóalakokat, később kezdik felismerni ezeknek a szavaknak, szerkezeteknek a felépítését, és kísérletezni kezdenek vele – ekkor eshet vissza a teljesítményük. A kísérletezés időszakában jellemző „hibákat” sokszor az ún. túláltalánosításnak lehet tulajdonítani, vagyis annak, hogy egy felismert vagy megsejtett szabályszerűséget a gyerek olyan esetekben is alkalmazni próbál, amikor az valamiért nem érvényesül.

A nyelvcsajátítást általában két, egymásnak ellentmondó elv jellemzi: az egyik az, hogy ragaszkodunk azokhoz a formákhoz, szerkezetekhez, amelyeket megtanultunk (a „hibásan” megtanult szóalakokat a gyerekek sokszor csak iskoláskorukban hagyják el), a másik pedig a már említett kísérletező kedv, amely állandó újításokat, sokszor nagyon leleményes vagy vicces alakokat eredményez.

MEGOLDÁSOK

T/5.

Az első tanulási szakaszra az egyszavas mondatok jellemzőek; ezeket nagyon sokféle helyzetben lehet használni. A második tanulási szakaszra a két- vagy többszavas közlések a jellemzőek; mivel ezek kifejtettebbek, pontosabbak, így kevesebb helyzetben lehet őket használni.

ELSŐ TANULÁSI SZAKASZ	MÁSODIK TANULÁSI SZAKASZ
Mama	Pápa nem. (= 'Nem akarok sétálni menni')
Vau-vau	Még csoki!
Ki (= 'Ki akarok menni')	Cica el.
Aggyá	Csacsi ott.
Téjja	Vau-vau hol?
	Vimma csoti. (= 'Ez Vilma csokija')

T/6.

A 2 éves gyerek közlései:

Pápá apa.	'Apa elment.'
Medcsiná szék!	'Csináld meg a székét!'
Zsuzsamama ágy.	'Ez Zsuzsa mama ágya.'
Addide blabda!	'Add ide a labdát.'
Ott van huhu.	'Ott van a huhu.'
Edz enyim.	'Ez az enyém.'
Néze bácsi. Képe bácsi.	'Nézd a bácsi képét!'
Evés közben: Hú pápá. Has.	'A hús lement a hasamba.'

A 3 éves gyerek közlései:

Fejemeini ént!	'Emelj fel engem!'
Ezt eltenni, jó?	'Ezt tedd el, jó?'
Egy nagy papijt, jó?	'Egy nagy papírt adjál!'
Fejkapaszkodok.	'Felkapaszkodok.'
Hazamész a nyócadikra?	'Hazamész a nyolcadikra?'
Most ajja kéjlek szépen, hogy odaadod nekem a fényképezőgépet.	'Szépen kérlek, add ide a fényképezőgépet!'

3. lépés: 8. feladat

Alaktani hibák

T/8.

16. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladatban a diákok a nyelvet tanuló kisgyerek jellegzetes alaktani tévesztéseit ismerhetik meg.
- A feladatot egyénileg vagy párban oldják meg a tanulók; frontálisan csak akkor kell egyeztetni, ha nem sikerült megtalálni a megfelelő analógiákat a hibák „indoklására”.

Kiemelt készségek, képességek: szabályalkotás, nyelvi tudatosság, megfigyelőképesség

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni vagy pármunka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, közös megbeszélés (esetleg házi feladat)

8. Milyen más szavak mintájára alkotta meg a gyerek az alábbiakat?

- a) látol, tudol, hagyol
- b) hót (=havat), tót, lót
- c) tégemet (=téged/et)
- d) Itt a kaba. Ez a lapa.
- e) piszokt (=piszkot), kők (=kövek), virágt (=virágot), lók (=lovak)
- f) esz, (=evett), eszni (=enni), nevetettek (=nevettek), kötötte (=kötötte), feksz (=fekszik)
- g) kicsibb, szépebb, sokabb

MEGOLDÁSOK

- a) az *-sz/-s/-z/-zs* végű igék mintájára, amelyeknek a határozatlan alakja E/2-ben *-ol/-el/-öl*-re végződik (pl. *iszol, húzol*)
- b) azoknak a névszótöveknek a mintájára, amelyek nem mutatnak váltakozást az ún. szintetikus toldalékok előtt (pl. *jó — jót, só — sót, hajó — hajót*)
- c) az *engemet* mintájára (mivel ennek a szónak az eleje is különbözik a *téged* szóalaktól, a gyerekek azzal a helytelen feltételezéssel él, hogy csak az eleje jelzi a nyelvtani személyt, és talán két sorozatot feltételez: *engem(et), *tégem(et)*, ill. **enged(et), téged(et)*.)
- d) az alanyesetben *-a/-e* végű névszók mintájára: tévesen tárgyesetűnek gondolva a *kabát, lapát* szavakat, amelyeknek a **kaba, *lapa* lenne az alanyesetük
- e) lásd b)
- f) azoknak az ige-töveknek a mintájára, amelyek nem mutatnak váltakozást különböző toldalékolt alakjaikban
- g) a „szabályos” melléknévi tövek mintájára, amelyeknél a középfok az alapfoktól csak a *-(a/e)bb* végződés jelenlétében különbözik

4. lépés: 9–10. feladat

Ismerkedés a CHILDES-szel

T/9–10. 17. oldal

35 PERC

+ Otthoni munka

Tanári instrukciók

- A feladat célja, hogy a diákokat felkészítsük az önálló adatgyűjtésre egy nemzetközi internetes adatbázisból. A feladat célja továbbá, hogy a diákok tapasztalatokat szerezzenek arról: minden nyelvnek vannak gyermeknyelvi változatai is, és ezek között lehetnek hasonlóságok is, például az egyszavas és a kéttagú közlések megjelenési sorrendjében, a szótanulásban vagy – ha egy nyelvnek gazdag alaktana van – a toldalékolási rendszer fokozatos megjelenésében.
- A CHILDES (Child Language Data Exchange System) egy nemzetközi gyermeknyelvi internetes adatbázis, amely több nyelven (angol, észt, francia, német, spanyol, orosz, török, tamil, olasz, görög, héber stb.) 2–3 éves kisgyerekekkel folytatott beszélgetések lejegyzett változatait, meghallgatható audiofájlokat, sőt videófájlokat is tartalmaz. A CHILDES a következő internetes címen érhető el: <http://childes.psy.cmu.edu>
- Letölthető fájlok: a 2–3 éves magyar anyanyelvű kisgyerekekkel való beszélgetések lejegyzett változatai a fenti internetes címen a következő linkek alatt találhatóak:
Local transcripts/Other languages/Hungarian/Reger.zip vagy MacWhinney.zip.
- Válasszunk az órára néhány részletet. Adjuk ki a diákoknak, vagy maguk is töltsék le a megfelelő részleteket. Olvassák el a szövegeket, és jegyezzék le, hogyan kell olvasni az adatokat tartalmazó fájlokat. (Ha az alapvető angol kifejezéseket nem értik a tanulók, adjuk meg ezek magyar megfelelőit.)
- A tanulók alakítsák ki azokat a csoportokat, amelyekben együtt fognak dolgozni a következő kutatómunkában. Ismertessük az önálló feladat lépéseit. A diákok kezdjék el a munkát az órán.
- A kutatómunka elemzési része otthoni feladat. Adjunk erre időt.

Kiemelt készségek, képességek: megfigyelőképesség, adatok gyűjtése, internethasználat, elemzőképesség, nyelvi tudatosság

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka, csoportmunka, frontális munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, közös megbeszélés

9. A következőkben egy nemzetközi gyerekenyelvi adatbázisból származó adatokkal fogsz dolgozni.

A CHILDES (Child Language Data Exchange System) egy nemzetközi gyermeknyelvi internetes adatbázis, amely több nyelven (angol, észt, francia, német, spanyol, orosz, török, tamil, olasz, görög, héber stb.) 2–3 éves kisgyerekekkel folytatott beszélgetések lejegyzett változatait, meghallgatható audiofájlokat, sőt videófájlokat is tartalmaz. A CHILDES-t a következő internetes címen érheted el: <http://childes.psy.cmu.edu>

Letölthető fájlok:

A 2–3 éves magyar anyanyelvű kisgyerekekkel való beszélgetések lejegyzett változatait a fenti internetes címen a következő linkek alatt találod:

Local transcripts/Other languages/Hungarian/Reger.zip vagy MacWhinney.zip.

- Olvasd el a kapott részletet, és húzd alá azokat a részeket, kifejezéseket, amelyek nem érthetőek számodra!
- Különítsd el egymástól a nyelvi adatokat és az azokat kísérő megjegyzéseket!
- Nézz utána az ismeretlen angol kifejezések jelentésének!

10. Önálló kutatómunka a CHILDES adatbázisból

- Válasszatok egy-egy fájlt a CHILDES-ből: az adatok között legyen egy korai, egy középső és késői nyelvelsajátítási szakasz! (A sorszámok jelzik, hogy melyik mikori.)
- Hasonlítsátok össze nyelvtani szempontok szerint az egyes életkorokból származó szövegeket! Szempontok lehetnek:
  - Milyen mondattípusok fordulnak elő, milyen arányban?
  - Milyen nyelvtani jelölőket használ a gyerek?
  - Milyen módokon tér el a felnőtt nyelvitől a gyereknyelvi beszéd?
- Készítsetek statisztikákat az egyes korszakokra jellemző nyelvi eltérésekről!

5. lépés: 11. feladat

Beszámoló a kutatómunka eredményeiről

T/11.

18. oldal

45 PERC

Tanári instrukciók: Az egész órát arra szánjuk, hogy a csoportok bemutassák kutatómunkájuk eredményeit. A bemutatók után hagyjunk időt a hozzászólásokra, a vitára.

Kiemelt készségek, képességek: szóbeli szövegalkotás, érvelés szóban

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, frontális munka

Módszerek, eljárások: prezentáció

11. Készüljete fel eredményeitek bemutatására!

Készítsetek az eredményeitekből posztert vagy előadást (számítógépes bemutatóval)!

6. lépés: 12–14. feladat

Vita a nyelvelsajátításról

T/12–14. 18. oldal

30 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja, hogy a tanulók önállóan véleményt formáljanak a nyelvelsajátítás-felfogásokról, és álláspontjuk mellett érveljenek.
- Első lépésként olvassák el a két álláspontot ismertető bekezdésnyi szöveget. Frontálisan egyeztessük a szövegek lényegét, hogy mindenki számára világos legyen a két álláspont.
- A tanulók ezután rendeződjenek csoportokba aszerint, hogy melyik álláspontot akarják védeni.
- Ezután kapják meg az összes érvként használható rövid tényleírást. Csoportban dolgozva válaszszák ki azokat a tényeket, amelyek a saját álláspontjukat támasztják alá. És a vitára való felkészülésképpen gondolják végig a másik csoport álláspontjához használható érveket is.
- Ezután folytassák le a vitát (használható a disputa módszer).
- Majd fogalmazzanak meg konklúziót, értékeljék a szemben álló csoport érvelését.
- A 14. feladatban található szöveg olvasása szorgalmi feladatként otthonra adható.

Kiemelt készségek, képességek: szóbeli szövegalkotás, érvelés szóban, vitakészség, empátia

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, frontális munka

Módszerek, eljárások: vita (disputa)

12. Vita a nyelvelsajátításról

a) Olvasd el és értelmezd a következő két álláspontot!

I.

A nyelvelsajátítás négy legfontosabb tényezője az UTÁNZÁS, az ALAKFELISMERÉS, a KÖZÖS FIGYELEM és A MÁSIK SZÁNDÉKAINAK FELISMERÉSE. A gyerek az utánpótlás révén képes pontosan reprodukálni a felnőttek megnyilvánulásait, az alakfelismerés révén képes felismerni, hogy melyek a felnőttek által használt szerkezetek legfontosabb vonásai. A közös figyelem segítségével képes pontosan azonosítani, hogy mire utalnak a felnőttek, amikor valamire egy bizonyos kifejezést használnak, és a másik szándékának felismerése révén értik meg, hogy milyen közlési szándékkal mondják éppen azt, amit mondanak. Mindezek a képességek általános emberi képességek, nemcsak a nyelv elsajátításában játszanak szerepet.

II.

Az ember nyelvi képességét a központi idegrendszerének (az agyának) valamilyen sajátos vonása magyarázza, amely feltehetően mutációval, valamilyen génmódosulással jött létre, és azért maradt fent, mert a nyelvhasználat előnyös a fennmaradás és a szaporodás szempontjából. Ez az agyi tulajdonság felelős a nyelvi univerzálékért, vagyis azért, ami minden emberi nyelvben közös. Ilyen, az agyunkban már születésünkkel jelen levő szerkezeti tulajdonságok lehetnek például az alany–állítmány viszony, az alárendelő mondatok beágyazása főmondatokba, a névmások használatának főbb szabályai.

b) Írd össze a kérdéseidet a fenti álláspontokkal kapcsolatban!

c) Melyik szöveg győzött meg? Te melyik állásponttal értesz (inkább) egyet?

13. Olvassátok el a következő tényeket!

1. Az agykutatók még nem találtak olyan agyi struktúrát, amely csak az emberi agyban található meg, és felelőssé tehető a nyelvi képességekért.

2. Nincsenek olyan örökletes rendellenességek, amelyek csak a nyelvi képességeket érintenék.

3. Még az emberszabású majmok sem képesek mondat szerkezeteket megtanulni, pedig jelek segítségével egy-két szavas mondatok használatára megtaníthatók.

4. A gyerekek a legritkább esetben kapnak negatív visszajelzést, vagyis nagyon ritkán hívják fel a figyelmüket a felnőttek, hogy olyat mondtak, ami a felnőtt nyelvben nem elfogadott.

5. A gyerekek sok-sok hibás megnyilatkozást hallanak (mert ezek a felnőttek beszédében nagyon gyakoriak), mégis megtanulják az anyanyelvük szabályszerűségeit.

6. Bár a gyerekek nem kapnak negatív visszajelzést, ha rossz mondatot mondanak, de ha a várákozásukkal ellentétes megnyilatkozást hallanak, akkor mégis módosítják a feltételezéseiket egy-egy szabályszerűségekre vonatkozóan.

7. Bizonyos bonyolult mondattani összefüggéseket nem tanulhat meg a gyerek tapasztalatból, mert ilyen bonyolult mondatokat szinte nem is hall, mégis tudja azokat a szabályokat, amelyekből ezek következnek.

8. Ha bonyolult mondattani összefüggések egyszerűbb szabályszerűségeken alapulnak, akkor azok egyszerűbb szerkezetekben is érvényesülnek, megfigyelhetők.

a) Válasszátok ki azokat a tényeket, amelyek alátámasztják az álláspontokat!

b) Gondoljátok végig azokat a tényeket is, amelyek az ellentétes álláspont mellett szolgálhatnak érvekként!

Készüljete fel arra, mi lenne rájuk a válaszotok! Próbáljátok megcáfolni vagy gyengíteni őket!

- c) Gyűjtsetek még alátámasztó érveket önállóan!
- d) Készüljete fel az álláspontotok megvitatására! Készítsetek vázlatot az álláspontotok melletti érveléshez!

14. Olvasd el az alábbi szöveget! Jelöld a margón az új információkat!

A teljes nyelvtani rendszer birtokbavétele hosszú és bonyolult tanulási folyamat eredménye. Számos vita folyik arról, hogy ebben a folyamatban mekkora szerepe van az olyan általános tanulási elveknek, mint például a hasonlóságok, a minták megragadására és ezek kombinációjára vonatkozó képességünk. A már elsajátított mondatok, szóalakok szerkezeti és alaktani sajátosságait mintaként tekintve hozzájuk hasonló, velük analóg mondatszerkezeteket, szóalakokat tanulhatunk meg. Ekkor egy már megtanult hangtani, alaktani vagy mondattani szerkezet tulajdonságait újabb és újabb szerkezetek megalkotásában alkalmazzuk. Ez függhet az adott szerkezettel kapcsolatban szerzett tapasztalatoktól és annak gyakoriságától.

Van olyan elgondolás, miszerint a nyelvelsajátítás hajtóereje az, hogy egymásnak gondolatokat, szándékokat tulajdonítunk, és együttműködünk a szándékok kifejtésében, illetve megértésében. Ez a gyors szótanulás és a nyelvtani szerkezetek kibontakozásának a kulcsa. Fontos számunkra, hogy elgondolásainkat, céljainkat felismertessük a környezetünkkel, és hogy mi is gyorsan és pontosan megértsük, mi a szándéka annak, mit szeretne az, aki éppen mond nekünk valamit.

Más megközelítések szerint létezik egy, csakis az anyanyelvre és a nyelvtanulásra alkalmazható/vonatkozó tanulás, amely egy velünk született, egyetemes biológiai program lefutásaként működhet, ahol a program az éppen elsajátítandó nyelvtípusra állítódik be.

Vannak kompromisszumos megoldások is. Ezek szerint a szabályos alakoknak az elsajátításáért az agy homloklebenyében található agytekervények felelősek (lásd A nyelv és az agy című fejezetet), míg a kivételes formák elsajátításáért és a szótanulásért a hátsóbb elhelyezkedésű agyrészek (a halánték- és az oldalsó falis lebeny területei) lennének a felelősek. Ekkor két párhuzamos tanulási folyamattal számolhatunk: a szabályrendszerek elsajátításával és egy másik, a kivételes alakokat, valamint általában a tartalmas szavakat rögzítő, emlékezeti rendszer építésével.

A mondatok megértésében a magyar gyerekek 3 éves korukra már elsajátítják, hogy a mondat értelmezésében fontosak az összetevők ragjai, viszont kisebb életkorban még inkább csak arra figyelnek, hogy melyik szó jelent élő és melyik élettelen dolgot.

A „ragozó nyelvekben” hamar a ragok válnak a tanulás vezető tényezőjévé, azoknál a nyelveknél pedig, ahol nincsenek ragok, hanem a szórend a döntő, ott a szórendre összpontosít a gyermek. Sok vita folyik arról, hogy mindez csupán gyakorisági, tapasztalati tanulás eredménye-e, vagy pedig egy velünk született egyetemes nyelvelsajátító képesség biológiai alapú beszabályozásából, az éppen elsajátítandó nyelvtípusra való beállítódásából származik-e.

Körülbelül a kétszavas mondatok korszakának a vége felé megindul a szókincs ugrásszerű gyarapodása – az eddigi tízes nagyságrendű szókincs ekkor néhány hónap alatt ötszörösére-tízszeresére nő. A szóasszociációs vizsgálatokban, ahol azt kérik, hogy egy adott szóra mondjon valaki egy másik szót, ami eszébe jut, hétéves kor ELŐTT a gyerekek a megadott hívószóra olyan szóval válaszoltak, amely egy mondatban a hívószó után következhet, például a kutya hívószóra az ugat választ adták. Hétévesnél idősebb gyerekek válaszaik viszont rendszerint más, a hívószóval azonos szófajba tartozó és hozzá közel álló jelentésű szót tartalmaztak. Ilyen például a kutya hívószóra adott macska válasz. A szavak rendszérének kialakulása is hosszú fejlődési folyamat eredménye.

Forrás: Pléh Csaba: Gyereknyelv, in: Kiefer Ferenc (szerk): Magyar nyelv, Akadémiai kiadó, Budapest, 2006.

7. lépés: 15. feladat

Értékelőlapok

T/15.

22. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók: A feladatban az eddigiekre reflektálunk. Az önálló kutatómunkát és a vitát értékeljük.

Kiemelt készségek, képességek: reflexió, önreflexió, metakogníció

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: értékelőlap

15. Töltsd ki az értékelőlapot!

a) Az önálló kutatómunka értékelése

1. A legnehezebb dolog ez volt:
2. Szerintem így működünk együtt a csoportmunkában:
3. Szerintem így sikerült ismertetnünk az elemzést:
4. Ennyire vagyok elégedett a többiek hozzájárulásával a közös munkához:
5. Ennyire vagyok elégedett a saját hozzájárulásommal a közös munkához:

b) A vita értékelése

1. A legnehezebb dolog ez volt:
2. Szerintem így működünk együtt:
3. Szerintem így sikerült a vita:
4. Ennyire vagyok elégedett a többiek hozzájárulásával a közös munkához:
5. Ennyire vagyok elégedett a saját hozzájárulásommal a közös munkához:

3. NYELVI SZOCIALIZÁCIÓ, NYELVI HÁTRÁNY

3 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1–2. feladat

Egyéni tapasztalatok

T/1–2. 25. oldal

20 PERC

Tanári instrukciók:

- A feladatok célja, hogy a diákok az eltérő nyelvi szocializációról, illetve a nyelvi hátrányról szerzett személyes tapasztalatait felidézzük.
- A tanulók 4–5 fős együttműködő csoportokban dolgozzanak; beszéljék meg tapasztalataikat egymással, majd jegyezzék le a legfontosabbnak ítélt tapasztalatokat.
- A feladat nem igényel frontális egyeztetést.

Kiemelt készségek, képességek: személyes tapasztalatok felidézése, megfogalmazása, empátia

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: közös megbeszélés (javasoljuk a „kerekasztal körforgó” technikát)

A NYELVI SZOCIALIZÁCIÓ két dolgot jelent: az egyik a társadalomba történő beilleszkedésnek a nyelv révén való tanítása és tanulása: a felnőtt környezet a kisgyermek magatartását elsősorban a nyelv segítségével irányítja. A kifejezés másik jelentése: szocializálás a nyelv célszerű, hatékony használatára, hogy a kisgyerek elsajátítsa a különböző beszédhelyzeteknek megfelelő nyelvhasználatot.

Egy nyelv elsajátítása a nyelvtan és a szókincs birtokbavételén túl az adott nyelv – társadalmilag és kulturálisan meghatározott – használati szabályainak az elsajátítását is magában foglalja. Ezt a fajta tudatos tanítást/tanulást nyelvi szocializációnak nevezik. A nyelvi szocializáció tanulási folyamata mintegy ráépül a nyelv rendszerének elsajátítására, és a két tanulási folyamat végeredménye az a képességünk, hogy nyelvtanilag helyes és a beszédhelyzetnek, a partnernek, a kommunikációs céloknak megfelelő közléseket tudjunk tenni.

A következő órákon a nyelvi szocializáció kérdéseit vizsgálhatjátok meg.

1. Gyűjtsétek össze, hogy a beszéden kívül mi minden tartozik hozzá a kommunikáció folyamatahoz!
2. Idézzetek fel olyan eseteket, amikor valamilyen otthoni kommunikációs, viselkedési szokások összeütközésbe került egy máshol (pl. az iskolában) elfogadott normával!

Milyen érzés volt?

Később változtattatok az otthonról hozott szokáson?

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 3. feladat

Kidolgozott és korlátozott kód

T/3.

26. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók:

- A feladat célja bemutatni a kidolgozott és a korlátozott nyelvi kód jellemzőit. A cél továbbá annak belátása, hogy léteznek az iskolai teljesítmény szempontjából előnyös és hátrányos nyelvi megformáltságú szövegek.
- Az egyéni feladatmegoldást kövesse közös megbeszélés.

Kiemelt készségek, képességek: nyelvi tudatosság, empátia, szövegértés

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, olvasás

3. Kutatók kisiskolás gyerekekkel olyan kísérleteket végeztek, melyek során képek segítségével kellett a gyerekeknek történetet alkotniuk. Sorrendbe rakták a képeket, és megkérték a gyerekeket: mondják el a vizsgálatvezető személynek, hogy mi történik a képeken.

Példaként két választ mutatunk be:

a) Olvassátok el a szövegeket!

I.

Három fiú futballozik, és az egyik fiú belerúg a labdába, és a labda bemegy az ablakon. Betörik az ablakot. És egy ember kijön és kiabál velük, mert betörték az ablakot. A gyerekek elszaladnak, és akkor egy néni kinéz az ablakon és leszidja őket.

II.

Futballoznak... és rúgja... és az ott bemegy... betöri az ablakot... és kijön... kiabál velük, mert betörték,... elszaladnak... És akkor kinéz és leszidja őket.

b) Milyen nyelvi különbségek vannak a két szöveg között?

c) Töltsétek ki a halmazábrát a szempontok szerint!

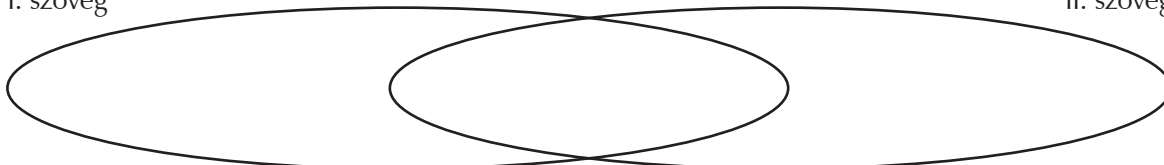
(1) Melyik szöveget fogja a tanító teljes értékű nyelvi válasznak tekinteni?

(2) Nyelvtani szempontból melyik szövegben rövidebbek, szerkezetileg egyszerűbbek a mondatok?

- (3) Mivel igazolnád, hogy a kisgyerek már elsajátította, és alkalmazza a nyelvtani szabályokat?
- (4) Melyik szöveg tűnik tervezettebbnek, kidolgozottabbnak, végiggondoltnak?
- (5) Melyik szöveg illik bele az iskolai nyelvhasználatba és melyik nem?
- (6) Hogyan értékelné a tanító a két szöveget?

I. szöveg

II. szöveg

- d) Fogalmazzatok meg a fenti két szöveg alapján következtetéseiteket az első és a második szöveget megalkotó gyermek nyelvi-kommunikációs képességeire vonatkozóan!
- e) Olvassátok el az alábbi szöveget!

Kidolgozott és korlátozott kód

Vannak kisgyerekek, akik az I. szöveg változatához hasonló módon írnak le képeket, és vannak, akik a II. szöveg szerinti módon. Az utóbbit követő kisgyerek nyelvi-kommunikációs szempontból hátrányos helyzetbe kerülhet az iskolában, mivel nem gyakorlott abban a nyelvhasználatban, amit az iskolában elvárnak a kisgyerektől.

Megvizsgálták, mi a forrása a gyerekek közti nyelvhasználati különbségnek. Egy felmérésben két éven át magnóra vették a 1,5–3,5 éves gyerekekkel folytatott anyai beszélgetéseket. Azt találták, hogy összefüggés van a kisgyerekkori anya–gyerek kommunikáció és a gyerek által később követett nyelvhasználat között. Az egyik összefüggés szociológiai jellegű volt, eszerint a nyolc osztályt végzett anyák más módon beszélgettek a kisgyerekeikkel, mint a diplomás édesanyák.

Néhány jellegzetes különbség:

- Az általános iskolát végzett anyák sokkal rövidebb és egyszerűbb mondatokat produkáltak, a diplomás édesanyák hosszabbakat és bonyolultabbakat. Az általános iskolát végezettek általában kevesebb kijelentő mondatot, kevesebb mellérendelést, kevesebb jelzői módosítót, és kevesebb nem jelen idejű igealakot használtak, az iskolázott anyák viszont ezekből a nyelvtani kategóriákból többet.
- Az általános iskolát végzett anyák – egyéves gyermekükkel beszélgetve – jóval kevesebb főnevet használtak, mint az iskolázottak. Az egyéves gyermek számára a nyelvelsajátítás központi feladata a tárgyak, személyek nevének elsajátítása. A főnevek nagyobb gyakorisága az anyai beszédben tehát a fejlődésnek ezen a pontján feltétlenül előnyös a kisgyermek beszédfejlődése szempontjából.
- Az általános iskolát végzett anyák beszéde – az iskolázottakéval összevetve – több önisméltást, sematikus megnyilvánulást tartalmazott, a beszédük célja pedig elsősorban a gyerek irányítása volt, és kevésbé törekedett a gyerekekkel folytatott társalgásra.
- Az iskolázott anyák gyakrabban mondtak gyermeküknek új információt tartalmazó megnyilatkozásokat, mint az iskolázatlanok. Az új információ gondosan adagolt bevezetése a kisgyermekkel folytatott társalgásba a beszédfejlődés szempontjából igen előnyös hatású.

- A iskolázott anyák sokkal több valódi kérdést tettek fel gyereüknek, mint az alacsony iskolázottságúak. A valódi kérdések olyan információkérő kérdések, amelyekre a kérdező személy nem ismeri előre a választ. A valódi kérdések nagyobb arányú használata az iskolázott anyák esetében jelzi, hogy jobban elfogadták gyermeküket olyan partnerként, aki képes önálló gondolatok vélemények, szándékok megfogalmazására. Ez lényeges mutatója a nevelés általános stílusának.
- A csak általános iskolát végzett anyák körében általánosabb a gyermek közvetlen irányítása, sok rövid felszólító mondat, míg az iskolázottaknál nagyobb fokú a valódi társalgás, a személyre szabott, egyénhez szóló beszédmód.

Magnófelvételek tanulságai

A kutatók azt találták, hogy összefüggés van az iskolába belépő gyermekek nyelvi szintje és a kisgyermekkorban velük folytatott anyai beszéd sajátosságai között. Ahol a kisgyerekek késést mutat a nyelvhasználati változatok elsajátításában, és ezért kevésbé sikeres a pontos, kifejtett nyelvhasználatot megkövetelő iskolában, ott ez gyakran visszavezethető a beszédfejlődést segítő nyelvi eszközök korlátozottabb alkalmazására az anyai beszédben. Ez utóbbi pedig az édesanya iskolázottsági szintjével függött össze, vagyis a nyelvi hátrányhoz olyan társadalmi hátrány kapcsolódik, amely az alacsony iskolai végzettséggel járhat együtt.

Az alacsonyabb iskolázottságú anyák beszédmódja nem általánosságban „helytelen”, hanem csak az iskolai oktatás olykor merev nyelvi követelményei szempontjából nem előnyös. Az anyák egyszerűen azokat a kisgyerekeknek szóló beszédmódokat alkalmazzák, melyek az ő közösségeikben, az ő családjaikban szokásosak, tradicionálisak.

Az iskolában megmutatkozó nyelvi hátrány nem lép fel szükségszerűen. Elsősorban akkor mutatkozik meg, ha az iskolai oktatás, a tankönyvek nyelvezete, és a tanárok nyelvi-kommunikációs módszerei egyoldalúan csakis a kifejtett, pontosan részletezett, kikérdező, vizsgázató nyelvhasználatot alkalmazzák és fogadják el. Vagyis a gyerekek olyan fokú nyelvi alkalmazkodását kívánják meg, amelyre nem minden kisgyerekek van felkészülve. Ha viszont az iskolai oktatás nyelvezete és kommunikációs módszerei kellően rugalmasak és türelmesek, megpróbálnak alkalmazkodni a kisgyerekek egymástól eltérő nyelvhasználati változataihoz, melyeket otthonról, a családi környezetből hoznak, és ezek sokféleségére épít a tanítás, akkor ezzel az iskola segíthet a gyerekeknek a nyelvi késést behozni, elkerülni az iskolai kudarcot.

Forrás: Réger Zita: Utak a nyelvhez

3. lépés: 4–5. feladat

Eltérő utak a nyelvhez

T/4–5. 29. oldal

45 PERC

Tanári instrukciók:

- A feladat célja, hogy egy modellértékű példán keresztül a tanulók megismerkedjenek a nyelvi szocializáció radikálisan eltérő útjaival, és ezek lehetséges következményeivel.
- A 4. feladatot párokban oldják meg a tanulók. Majd az 5. feladat kérdéseire csoportmunkában válaszoljanak. Eredményeiket vitassák meg az osztály előtt is.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, empátia, kooperáció, problémalátás, kritikus gondolkodás

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, majd csoportmunka, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

4. A következőkben két nagyon különböző nyelvtanulási útról olvashattok. Képzeld el, hogy a két közösség tagjai egymástól nem messze élnek, de igen zárt közösséget alkotnak.

a) Olvassátok el a számotokra kijelölt szöveget!

A)

„Csináld magad!” – Nyelvi szocializáció a tractoni fekete közösségben

A tractoni kisbabákat dédelgető szeretet fogadja közösségükben. Az örökké karban hordott gyermekek születésüktől kezdve az emberi kommunikáció áramában élnek, az ebben nekik jutó szerep azonban sokkal inkább a hallgatóé, a megfigyelőé, mint a társalgási partneré. A körülöttük zajló kommunikáció inkább róluk szól, mint hozzájuk: „párbeszéd” a velük való kapcsolatban még akkor sem alakul ki, amikor a baba, a gagyogás fejlődési szakaszán túl, már az első szavakkal kísérletezik. A gyermek által produkált hangsorok, a korai nyelvi közlések megisméltése, kibővítése, értelmezése sem ekkoriban, sem később nem szokásos a közösségben. (A kisgyerek hangadását sohasem valamiféle jelentést hordozó nyelvi kezdeménynek, hanem zajnak tekintik a tractoniak.) Speciálisan a kisgyermeknek szóló, módosított beszéd alkalmazását elvileg helytelenítik: saját idősebb gyerekeiket kigúnyolják, ha a kicsikkel ezt a beszédmódot alkalmazzák. Általános véleményük, hogy a beszéd a kisgyermeknél magától megjelenik majd, ha a gyerekeknek szüksége lesz rá: ha a babának tényleg lesz már mondanivalója, akkor azt ki is fogja tudni mondani.

12-14 hónapos életkortól kezdve a nyelvi nevelés útjai a nemtől függően eltérően alakulnak. A kislányok – mihelyt helyváltoztatásra képesek – a tractoni „aréna” szereplői közé kerülnek: a terecskén, ahol a kis település lakóinak közösségi élete zajlik, a férfiak változatos „próbáknak” vetik alá őket. Ugratás, kötekedés, a kihívás különböző formái záporoznak rájuk. Mindezzel mintegy „tesztelik” gyorsaságukat és intelligenciájukat. Ennek során a kislányok, sok-sok próbálkozás után megtanulják, hogyan kell – szóval vagy tettel – eredményesen visszavágni: kigúnyolni az agresszort. A visszavágás nyelvi eszközei kezdetben persze még nem túlzottan változatosak. A kislányok eleinte egy-egy, a környezettől elsajátított mondatot variálnak különböző mondatdallammal, hangerővel, hangszínnel, a legkülönbözőbb beszédhelyzetekben. A visszavágás módzatait kipróbálva meg kell tanulniuk beszédpartnerük, hallgatóságuk változékony hangulataihoz alkalmazkodni: megítélni motívumaikat, különbséget tenni valós és színlelt szándékok között, „túlbeszélni”, „túlcselekedni” őket, ha kell. Az így kialakuló nagyfokú „megérző” képesség fontos tudásnak számít egy olyan közegben, ahol a hangulatok, az érzelmek szabadon kifejeződnek, ahol a közösségi kommunikációban igen kevés a formális, kötött elem, a hallgatót meghatározott válaszra kötelező megnyilatkozás-típus vagy viselkedésmód, ahol tehát éppen ezért ugyanaz a megnyilatkozás a hallgatóból gyakran a legellentétebb reakciókat válthatja ki.

A kislányoktól elvárt közszereplés fő formája a „faksznizás” (fussing). A „faksznizás” Tractonban sajátosan női beszédműfaj: a saját jogaik vagy gyermekeik védelmében produkált kioktató, rendreutasító, magának kikérő, az inzultáló személyt megszegényítő szóváltás vagy ingerült monológ értendő rajta. A „faksznizás” azonos korú és státuszú személyek között fordul elő, kicsi lányok „faksznizását” azonban

a legtekintélyesebb öregasszony is szívesen fogadja. Ezzel a lányok lehetőséget kapnak arra, hogy a szóváltás, a ripszrt, a megszegényítés hatékony módszereit kipróbálják és begyakorolják. A közösség véleménye szerint a hatékony „faksznizás” előfeltétele annak, hogy a kislányokból jó anyák legyenek. E sajátos szövegtípusok gyakoroltatásán kívül más nyelvi támaszt, segítséget az előttük álló tanulási feladatokhoz nem kapnak a kisgyermek: a nyelv elsajátítását, gyakorlását, bekapcsolódásukat a társalgás körülöttük zajló áramába maguknak kell „megszervezniük”. A kisgyerekek e célból hatékonyan képesek hasznosítani a rendelkezésükre álló legfőbb forrást: a felnőttek egymás közötti beszédét. A felnőttek körül játszadozó kisgyerekek kezdetben egyes kikapott részeket ismételve a körülöttük folyó társalgásból, majd kedvük szerint átalakítva, magukalkotta monológokba foglalják bele a felnőttek beszédéből megjegyzett megnyilatkozás-foszlányokat.

Később, amikor a gyerek a nyelv eszközeinek elsajátításában előrehalad, maga is megpróbál „betörni” a felnőttek társalgásába: megpróbálja kivívni partneri szerepét. Így pl. mások beszélgetését hallgatva, egy alkalmas ponton kérdést tesz fel, kommentárt fűz az elhangzottakhoz, vagy új témát vet fel. 2 és 4 éves kor között a traktóni gyerekek monológyszerű, ismétlésekkel, variálással, alliterációkkal színezett, meglepően kreatív költői monológokkal próbálnak a folyó társalgásba bekapcsolódni, felhívni magukra a felnőttek figyelmét. A nyelvre, nyelvhasználatra vonatkozó tudás mindkét nem esetében a közösség által nagyra értékelt, színes, kreatív, nyelvi játékokban és képzeleti elemekben bővelkedő történetelmondásban, valamint a vasárnapi gyülekezetben a himnuszokhoz és a közös imához kapcsolódó fantasztikus kollektív improvizációs teljesítményben teljesebb ki.

Forrás: Réger Zita: Utak a nyelvhez

B)

„Kövésd az írást!” – Nyelvi szocializáció a roadville-i fehér munkásközösségben

A roadville-i gyerekeket elsősorban saját szülei nevelik. A gyereket számára kialakított sarokban, vagy saját szobájában kis csecsemőkorától kezdve színes képek – gyermekversek figurái – veszik körül. A kicsik élete nem csak térben, időben is tagolt: meghatározott rend szerint etetik, mosdatják, altatják őket. Így a roadville-i kisbabák a világ felfedezésében kezdettől fogva szert tehetnek a tárgyi világhoz kapcsolódó érzéki tapasztalatokra, világuk térben és időben körülhatárolt, tagolt.

A szülők a gyerekekkel beszélve egyszerűsített beszédmódot (az ún. „prototársalgást”) alkalmaznak. A gyermekeknek szóló beszédben a „gyermekközpontú kommunikáció” legfontosabb ismérvei megtalálhatóak. A szándék- és jelentéstulajdonításra épülő korai „társalgási” formák, a gyerek megnyilatkozásainak megismérlése, kibővítése, értelmezése, az „egyszerűsített” regiszter jellegzetes eljárásai – úgymint: a mondattani, hangtani, szókincsbeli egyszerűsítés, valamint a beszéd hangzó oldalának jellegzetes módosulásai: magas hangfekvés, lassú beszédtempó, eltúlzott intonációs kontúrok használata – egyaránt megtalálhatóak.

Roadville-ben a gyerekeket „megtanítják helyesen beszélni” – ez a nevelés egyik, gyakran expliciten is megfogalmazott célja, morális felelősségérzetből következő szülői kötelesség. A nyelv elsajátítása egyértelműen a szülő vezetésével megy végbe: ő dönti el, mit kell gyermekének megismernie, mit és hogyan kell mondania a megismert dologról. Ez az intenzív tanítási-tanulási folyamat a mindennapi társalgás keretében megy végbe. A szülő közli gyermekével a mesekönyvben szereplő vagy a környezetben látható személyek, cselekvések, tárgyak nevét (később tulajdonságaikat, illetve a velük kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat), majd újra és újra visszakérdezi tőle ezeket az információkat. Ha a kisgyermek nem a szülő által elvárt szóval válaszol, újra és újra kijavítják: alternatív, a megadottól eltérő megnevezést akkor sem fogadnak el, ha az esetleg nyelvilag teljes mértékben elfogadható lenne. A későbbiekben a roadville-i gyerekeknek – szülői kérésre vagy felszólításra – tőlük telhetően ugyan-

ilyen pontosan fel kell mondaniuk az új játékokhoz fűzött szülői magyarázatokat, a helyes és helytelen magatartást kísérő kommentárokat, történeteket és ezek tanulságait. A tanultak ellenőrzésének egyik legfontosabb eszköze a tesztkérdés¹: a 2 és 4 éves kor közötti gyermekeknek szóló beszédben ez a legfontosabb kérdéstípus.

Az így végbemenő beszédtanítás célja kettős: a kisgyerekeknek meg kell tanulnia helyesen – a közösség udvariassági szabályainak megfelelően – beszélni, és meg kell tanulnia helyes (azaz: igaz) dolgokat mondani. Ez a tanító, visszakérdező ismeretátadás, nevelési mód, amelyben a nyelv tanítása világismeret-átadással, morális elvekkkel és illemoktatással fonódik össze, a közösség mindennapi életét átható bibliai elvekben gyökerezik. (A roadville-iek fundamentalista protestáns vallási elveket követnek.) S nem csupán az elvek hatnak a nevelésre, hanem a vallási tevékenységhez kötődő nyelvhasználat, az igehirdetés, az egyházi oktatás során megtapasztalt ismeretátadási mód is hatással van a gyermek-felnőtt beszédkapcsolatra, a szülői „vezetési stílusra”. A vallási ismeretek, a valláserkölcsei elvek abszolút jellegűek, örök időre szólnak és megváltoztathatatlanok. Elsajátításuk útja, hogy hinni kell igaz voltukban, pontosan meg kell őket jegyezni, és ha kell, változatlanul vissza kell őket mondani. Így lehet az élet mindennapjaiban alkalmazni, megvalósítani a hallottakat, olvasottakat. (Az olvasottak eltérő értelmezésére vagy eltérő nyelvi kifejezések használatára nincs lehetőség.)

A roadville-i gyerekek kicsi gyerekkoruktól kezdve vallási nevelésben részesülnek. Ennek keretében bibliai verseket kell felmondaniuk, bibliai témájú kvízzjátékok kérdéseire kell válaszolniuk. Az előre elvárt válaszok pontos megadása itt is fontos: a tőlük elvárt nyelvhasználati módok, a nyelvhasználati kapcsolatos korai tapasztalatok ily módon egybeesnek a roadville-i gyerekek nevelődésének két színterén: a családban és az iskolában. Ez a nyelvi szocializáció egyben a felnőtt élet beszédműfajaira is felkészíti a gyerekeket. Roadville-ben a felnőttek szóbeli kultúrájának legfőbb „műfaja” a baráti vagy ünnepi összejöveteleken elmondott történet. Ezek a történetek igen valóságűek, pontosak: az elbeszélte esemény körülményeit pontosan adják meg, a történeteket szoros időrendben sorolják fel, a szereplők szavait egyenes beszédben, lehetőleg szó szerint idézik.

- b) Írjátok ki a közösségek legfontosabb jellemzőit!
- c) Számoljátok be egymásnak az olvasottakról!
- d) Hasonlítsátok össze a két közösséget aszerint, hogy milyen módon segítik a felnőttek a gyermekek nyelvtanulását!

TRACTON	ROADVILLE

5. Képzeljük el, hogy a fenti két közösség közel él egymáshoz. Tractonban nincs iskola, csak a közeli Roadville-ben, így a tractoni gyerekek a roadville-i iskolába járnak, ahol jellemzően roadville-i születésű tanárok tanítanak.

- a) Vitassátok meg, mi történik az iskolában a tractoni és mi a roadville-i gyerekekkel?
- b) Melyiküknek lesz könnyebb, miért?
Melyiküknek lesz nehézsége az iskolai környezetben? Miben állhat ez a nehézség?
- c) Mutassátok be az osztály előtt álláspontotokat a roadville-i iskola problémáival kapcsolatban!

¹ Tesztkérdés: a kérdések azon típusa, amelyre a kérdező személy ismeri a választ, és a beszédpartnerétől ezt az előre megszabott választ várja el. (Tehát a kérdés mintegy teszti a partner ismereteit.)

4. lépés: 6. feladat

Esszéírás

T/6.

34. oldal

30 PERC

vagy házi feladat

Tanári instrukciók:

- A feladat célja az előző lépésben megismert probléma személyes átélése. A gyerekek gondolataikat személyes hangvételű esszé formájában fogalmazzák meg.
- A feladatra legalább 30 perc szükséges, ha ez az órai keretekbe nem fér bele, a feladat adható otthonra is.
- A fogalmazásokat szedjük be és értékeljük.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, empátia, szövegalkotás (az esszé műfaja)

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: esszéírás

6. Képzeld magad egy roadville-i, vagy egy tractoni fiatal felnőtt helyébe! Írj egy személyes hangvételű esszét saját gyermek- és iskoláskorodról!

5. lépés: 7–8. feladat

Analóg-e a magyarországi helyzet?

T/7–8.

35. oldal

30 PERC

Tanári instrukciók:

- A feladat célja, hogy a tanulók gondolják végig a magyarországi oktatási rendszer a roadville-iéhez hasonló problémáit. Ha vannak az osztályban roma tanulók, számoljanak be tapasztalataikról.
- A diákok 4–5 fős heterogén csoportokban dolgozzanak, majd a csoportos megvitátást kövesse az osztály előtti véleménycsere.

Kiemelt készségek, képességek: empátia, érvelési képesség, vélemény szóbeli kifejtése és megindoklása, analógiás gondolkodás

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, majd frontális munka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, vita, közös megbeszélés

7. Vitassátok meg, Magyarországon el tudtok-e képzelni a roadville-i iskoláéhoz hasonló helyzetet!

Írjátok le a legfontosabb párhuzamokat és különbségeket!

8. Írjatok tanácsokat egy, a roma oktatáspolitikával foglalkozó parlamenti képviselőnek!

6. lépés: 9. feladat

Összefoglalás

T/9.

36. oldal

Házi feladat

Tanári instrukciók: A cél összefoglalni az áttekintetett témát, és összevetni a személyes tapasztalatokat a leírtakkal.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, problémalátás, kritikus gondolkodás

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: olvasás

9. Olvassátok el az alábbi szöveget! Vessétek össze az olvasottakat saját tapasztalataitokkal!

A nyelvi hátrány kisiskoláskorban

Amikor a kisgyerek elkezd iskolába járni, az otthon elsajátított nyelvhasználat befolyásolhatja azt, hogy mennyire lesz sikeres az iskolában. Az iskolai ismeretátadásnak ugyanis még ma is a nyelv az elsődleges eszköze. Az iskolai kommunikációs feladatok teljesítése egyben meghatározott nyelvhasználati módok megértését, alkalmazni tudását is feltételezi. Még mindig gyakori, hogy a tanórákon csak a tananyag által meghatározott témáról lehet beszélni, és csak akkor, amikor tanító kérdezi a kisgyereket.

A kérdésekre teljes és részletes választ kell adni, akkor is, ha világos a kisgyerek számára, hogy aki kérdez, az tudja a helyes választ. Ettől a körülménytől el kell vonatkoztatnia, amikor feleletében részletesen számot ad tudásáról.

A tanulás, az ismeretanyag feldolgozása az iskolában a „kérdés–válasz, majd a válasz értékelése” séma szerint megy végbe: ez a fajta beszédmód szokatlan lehet a kisgyerekeknek, ahogyan az is szokatlan lehet számukra, hogy a tanító dönti el, kié a szó, ki beszélhet, s hogy a többieknek ilyenkor hallgatniuk kell. Szokatlan lehet, hogy teljes mondatban kell válaszolni, és hogy minden, az adott témához tartozó dolgot meg kell nevezni, el kell mondani.

A kisgyerek iskolai eredményei, osztályzatai tehát attól is függenek, mennyire alkalmasak a rendelkezésére álló nyelvhasználati módok, eszközök arra, hogy az iskolában tapasztalt furcsa, néha természetellenes kommunikációs helyzetekhez alkalmazkodjanak.

REFLEKTÁLÁS

7. lépés: 10. feladat

Kilépőkártya

T/10.

37. oldal

20 PERC

Tanári instrukciók: A cél a metakogníció, a reflexió az eddig tanultakra.

Kiemelt készségek, képességek: reflexió, önreflexió, metakogníció

Célcsoportok – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: kilépőkártya

10. Töltsd ki a kilépőkártyát!

KILÉPŐKÁRTYA

1. Voltak-e olyan problémák a fejezetben, amelyeket érdekesnek találtál? Ha igen, melyeket?
2. Voltak-e olyan témák, amelyeket Te másképpen láatsz, mint ahogy a fejezet bemutatja? Ha igen, melyek voltak ezek? Foglald össze a saját nézetedet, szempontjaidat!
3. Mit hagytál volna ki? Miért?
4. A fejezetben bemutatott példák mennyiben egyeztek meg saját, a nyelvi szocializációval és a nyelvi hátránnyal kapcsolatos tapasztalatiddal
5. Szerinted mi az az előző részekből, amit minden embernek érdemes tudnia, megjegyeznie?

A NYELV ÉS AZ AGY

NYELVTAN

Tanári útmutató

4

F e j l e s z t ő

Bánréti Zoltán

TARTALOM

A NYELV ÉS AZ AGY

- 40 NÉVJEGY
- 43 PSZICHOLINGVISZTIKAI KÍSÉRLETEK
- 51 SZERZETT NYELVI ZAVAROK
- 60 A NYELVI FEJLŐDÉS ZAVARAI

NÉVJEGY

A FEJEZET CÉLJA		<p>A fejezet célja, hogy egészséges beszélőktől, továbbá agyi sérült személyektől származó nyelvi adatok elemzése alapján a tanulók felfedezzék: a nyelv tudásának és e tudás beszédbeli és megértésbeli alkalmazásának biológiai alapja az emberi agy és annak szerkezete. Amennyiben a nyelvtudást kezelő agyszövetek, agyi területek sérülnek, úgy a nyelvtan meghatározott összetevői korlátozódnak vagy eltűnnek a beszédben, illetve a beszédértésben. Az agyi sérülés helye és a korlátozódott nyelvi funkciók fajtái közötti összefüggések bizonyítékkul szolgálnak arra, hogy a nyelvi rendszer egyes komponenseit az agy mely területei tárolják és kezelik.</p> <p>A fejezet alkalmazza a nyelvi hibaelemzés módszereit és az eredmények általánosításának eljárásait az afáziás (agysérült) személyektől származó, magyar nyelvi adatokon.</p> <p>A fejezet fontos mondanivalója az, hogy nemcsak a nyelvnek van szerkezete, hanem a nyelv biológiai alapjait szolgáltató agy is egyfajta élő szerkezet, összetett idegéletteni struktúra.</p>
A FEJEZETBEN LÉVŐ MODULOK CÍME ÉS AJÁNLOTT ÓRASZÁMA		<ol style="list-style-type: none"> 1. Pszicholingvisztikai kísérletek (2 óra) 2. A nyelvi sérülések főbb típusai (3 óra) 3. A nyelvi fejlődés zavarai (2 óra)
AJÁNLOTT KOROSZTÁLY		12. évfolyam (17–18 évesek)
FEJEZETKAP- CSOLÓDÁSI PONTOK	TANTERVI	<ul style="list-style-type: none"> • 6. évfolyam, 3. fejezet: Hangtan • 7. évfolyam, 1. fejezet: Magyar mondattan I. • 7. évfolyam, 2. fejezet: Lexémaalkotás • 8. évfolyam, 1. fejezet: Magyar mondattan II. • 9. évfolyam, 7. fejezet: A szerkezeti elemzés módszerei • 11. évfolyam, 2. fejezet: A szerkezeti elemzés módszerei • 11. évfolyam, 4. fejezet: A gondolkodás és a nyelv • 12. évfolyam: Nyelvelsajátítás
	KERESZT- TANTERVI	Biológia és pszichológia
	KOMPETEN- CIATERÜLETEN (AJÁNLOTT MEGELŐZŐ ÉS KÖVETŐ FEJEZET)	3. fejezet: A nyelvelsajátítás

A KÉPESSÉG- FEJLESZTÉS FÓKUSZAI	KOMPETEN- CIATERÜLETI	<ul style="list-style-type: none"> • Nyelvi tudatosság, nyelvérzék • Adatelemzési (analitikus) és rendszerező képesség • Tudományos ismeretterjesztő szövegek értelmezése • Érvelési képesség (szóban és írásban) • Hipotézisalkotás és -ellenőrzés
	NAT (2003)	<ul style="list-style-type: none"> • Adatgyűjtés és rendszerezés. • Érvelés: hibamegoszlások felkutatása, rendszerezése, állásfoglalás kialakítása, továbbfejlesztése, logikus gondolatmenet kialakítása. • Törekvés a rendszeres önreflexióra és önkorrekcióna. Az értő figyelem alkalmazása. • A szövegekben adatok keresése és az adatmegoszlásokból általánosítások levonása.
	EGYÉB MŰVELTSÉG- TERÜLETI	Kombinatorikus képesség
	KERESZTTAN- TERVI (PL. ÉLETPÁ- LYA-ÉPÍTÉSI, SZOCIÁLIS)	<ul style="list-style-type: none"> • Tolerancia, empatikus képesség • Kooperációs képesség • Problémamegoldási képesség
KÖVETELMÉNYEK	<p>A tanuló:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ismerje a főbb elképzeléseket a nyelv agyi háttéréről (a bal félteke szerepe, a főbb nyelvi tevékenységért felelős területek a bal féltékében), • ismerje a nyelvi zavarok fajtáit és azok főbb jellemzőit, • ismerjen néhány problémát a nyelv agyi háttérével kapcsolatos kutatásokból (például elkülönül-e a nyelvi képesség a többi kognitív képességtől, elkülönülnek-e egymástól a nyelvtan egyes moduljai az agyban), • legyen képes kísérleti eredményekből önállóan levonni következtetéseket, • legyen képes az önálló adatelemzésre, • legyen képes empatikusan viszonyulni sérült társaihoz. 	
ÉRTÉKELÉS	Nagyobb lélegzetű írásbeli munkák: összehasonlító esszé, önálló ismeretterjesztő írás.	
MÓDSZERTANI AJÁNLÁS	<p>Lejegyzett hangfelvételek elemzése és megfigyelések megfogalmazása. Háttérolvasmányok megvitatása, az adatok értelmezési lehetőségeinek közös számbavétele. Hibaelemzések alkalmazása, a hibamegoszlások értelmezése.</p> <p>A vitázás eljárásai, hipotézisek felállítása, igazolásuk, cáfolásuk érvekkel. Az egyes részproblémákra való alkalmazás történhet csoportmunkában, az elemzéseket és a felmerült problémákat közösen megvitatjuk.</p>	

TÁMOGATÓ RENDSZER

Általános, magyar nyelvű munkák a nyelv és az agy viszonyairól:

Bánréti Zoltán: *Neurolingvisztika*. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*. Akadémiai kiadó, Budapest, 2006., 653–724.

Kenesei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

http://www.nytud.hu/nyelv_es_nyelvek

Pléh Csaba: *A természet és a lélek*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Internetes adatbázis az agy számítógépes térképezéséről és komputertomográfiás felvételekről:

Keth A. Johnson & J. Alex Becker: *Whole Brain Atlas*. <http://www.med.harvard.edu/>

1. PSZICHOLOGISZTIKAI KÍSÉRLETEK

2 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Automatikus cselekvések

T/1.

41. oldal

10–15 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja olyan helyzetek, jelenségek felelevenítése, amelyekben nem (teljesen) tudatosan cselekszünk. A modul (és a fejezet) további részében ugyanis a nyelv lelki és idegi alapjairól lesz szó, vagyis jórészt olyan jelenségekről, amelyek felett nem gyakorlunk tudatos ellenőrzést. A modul célja közelebbről az, hogy a nyelvhasználat során automatikusan használt képességek némelyikére rávilágítson, ezeken keresztül pedig képet adjon arról, hogyan következtethetünk apró jelekből, mérésekből arra, hogyan működik a központi idegrendszerünk a nyelvhasználat során.
- A tanulók 4-5 fős heterogén csoportokban gyűjtsék össze élményeiket, majd vitassák meg azokat. A csoportos munkát kövesse rövid frontális egyeztetés is.
- Figyeljünk arra, hogy a diákok ne a biológiából ismert „feltétlen reflexeket” gyűjtsék össze.

Kiemelt készségek, képességek: élmények tudatosítása, előzetes tapasztalatok előhívása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, majd frontális munka

Módszerek: feladatmegoldás, közös megbeszélés

A következőkben néhány olyan kísérletről lesz szó, amelyeket a nyelvészek és a pszichológusok arra használnak, hogy feltérképezzék, mi is történik pontosan, amikor az anyanyelvünket használjuk (amikor valamit megpróbálunk kifejezni vagy megérteni), és hogyan kapcsolódik ez egyéb idegrendszeri képességeinkhez (pl. gondolkodás, emlékezés, észlelés).

A nyelvészetnek azt az ágát, amely ezzel a területtel foglalkozik, PSZICHOLOGISZTIKÁNAK hívják.

1. Gyűjtőmunka

- a) Gyűjtsétek olyan élményeket, amelyekben nem tudatosan, hanem automatikusan cselekedtetek!
- b) Gyűjtsétek ugyanilyen automatizmusokat a beszédtevékenységeitekből (vagyis olyan esetekről, amelyek beszéd vagy megértés közben történnek veletek)!

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2–3. feladat

Kísérletek I.

T/2–3. 41. oldal

30 PERC

Tanári instrukciók

- Ebben az ún. fluenciakísérletben (hivatalosan: *kategóriafluencia*) azt figyeljük meg, hogy ha nagyon gyorsan kell ugyanolyan kategóriájú dolgokat felsorolnunk, akkor egymáshoz fogalmilag nagyon közel álló dolgokat igyekszünk sorolni; amikor kimerülünk (nem jut eszünkbe más fogalom ugyanabban az alkategóriában), akkor váltunk, és egy másik alkategóriára térünk át, de utána igyekszünk ugyanazon az alkategórián belül maradni.
- Ez arra utal, hogy gyorsabban jut eszünkbe új fogalom, ha egyetlen alkategóriára összpontosítunk (vagy legalábbis ebben reménykedünk), ami annak lehet a jele, hogy a memóriánkban az azonos alkategóriába tartozó fogalmakat gyorsabban tudjuk egymás után felidézni, mint ha két felidézés között áttérünk egy másik kategóriára.
- Várható eredmények:
Minél hétköznapibb egy kategória, annál több szót sikerül felsorolni; ezen belül is minél hétköznapibb, ismertebb egy alkategória, annál több felsorolt szó tartozik bele; a hétköznapibb kategóriákban kevesebb alkategória-váltás lesz, és általában kevés váltásra számítunk a felsorolt szavak számához képest (vagyis igyekszünk alkategóriákon belül maradni). Az eredmények értelmezéséhez, a levonható következtetésekhez l. fenn.
- A második feladatot pároknak adjuk. A pár mindkét tagja végezze el a kísérletet, az eredményeket rögzítsék. Majd a két kísérlet eredményeiből vonjanak le közösen következtetéseket. A felsorolt kategóriák csak példák; egy-egy pár csak egy-egy kategóriát válasszon (de a pár két tagja különböző kategóriát); a felsorolt kategóriáktól eltérőt is választhatnak.
- Az ismeretterjesztő szövegek feldolgozását nem muszáj az órán végezni; azokat adhatjuk otthoni feladatnak is.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, általánosítási képesség, következtetések önálló megfogalmazása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: 2. pármunka, 3. pár- vagy csoportmunka, frontális munka, egyéni munka

Módszerek: kísérletezés, feladatmegoldás, közös megbeszélés, szövegértés

Eszközök: diktafon, számítógép, fülhallgatók

2. Fluenciakísérlet

- a) Soroljatok fel 1 perc alatt minél több szót, ami a megadott kategóriába tartozik!
Egyikőtök sorolja a szavakat, másiktok pedig kezelje a diktafont és mérje az időt!

Kategóriák:

- A) állat
- B) étel
- C) ital
- D) ruha
- E) foglalkozás
- F) hangszer
- G) bútor

- b) Hallgassátok vissza a felvett szavakat!
Keressetek szabályosságokat abban, mit miután mondtatok!
Gondolkozzatok el azon, mi lehetett ennek az oka!

3. Készítsetek statisztikát!

- a) Átlagosan hány szót soroltatok fel egy-egy kategóriában?
Állítsátok sorrendbe a kategóriákat aszerint, hogy melyikhez találtátok átlagosan a legtöbb szót!
- b) Melyik volt az öt leggyakrabban felsorolt szó egy-egy kategóriában?
- c) Vizsgáljátok meg a párotok által felsorolt szavakat!
Hol éreztek a felsorolásban váltást, ahol a kategórián belül másféle dolgok felsorolását kezdte meg? (Pl. az állatok között egy darabig madarakat sorolt, aztán háziszárnyasokat, aztán más háziállatokat.)
- d) Hányféle fogalomkörből választotta a felsorolt szavakat (hány váltás volt)?
Átlagosan kategóriánként hány váltás volt az osztályban?
- e) Melyik kategóriában volt a legtöbb váltás? (Ne abszolút értéket használjatok, hanem viszonyítsatok az illető kategóriákban felsorolt szavak számához!)
- f) Milyen következtetéseket lehet levonni az eredményekből?
- g) Miért volt fontos a kísérletben, hogy minél több szót próbáljon mindenki felsorolni?
- h) Olvasd el az alábbi szöveget az elvégzett kísérletről!

Szavak felidézése egy bizonyos kategóriában

A kísérletet, amelyet elvégeztünk, valójában súlyos betegek állapotának felmérésére szokták használni. Vannak ugyanis betegségek (pl. Alzheimer-kór), amelyekben az azonos kategóriájú fogalmak megneve-

zése komoly nehézséget jelent. Hasonló vizsgálatokat szoktak végezni más módon összetartozó szavakkal is (pl. azonos hanggal kezdődő szavakat kell felsorolni). Általában csak a felsorolt szavak számát szokták vizsgálni, de általános megfigyelés, hogy ha nagyon gyorsan kell ugyanolyan kategóriájú dolgokat felsorolnunk, akkor egymáshoz fogalmilag nagyon közel álló dolgokat igyekszünk sorolni; amikor ki-merülünk (nem jut eszünkbe más fogalom ugyanabban az alkategóriában), akkor váltunk, és egy másik alkategóriára térünk át, de utána igyekszünk ugyanazon az alkategórián belül maradni.

Ez arra utal, hogy gyorsabban jut eszünkbe új fogalom, ha egyetlen alkategóriára összpontosítunk (vagy legalábbis ebben reménykedünk), ami annak lehet a jele, hogy a memóriánkban az azonos alkategóriába tartozó fogalmakat gyorsabban tudjuk egymás után felidézni, mint ha két felidézés között áttérünk egy másik kategóriára.

Valószínű, hogy minél hétköznapibb egy kategória, annál több szót sikerül felsorolni; ezen belül is minél hétköznapibb, ismertebb egy alkategória, annál több felsorolt szó tartozik bele; a hétköznapibb kategóriákban kevesebb alkategória-váltás lesz, és általában kevés a váltás a felsorolt szavak számához képest (vagyis igyekszünk alkategóriákon belül maradni).

3. lépés: 4. feladat

Kísérletleírások

T/4.

45. oldal

20 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja, hogy a tanulók megismerkedjenek olyan pszicholingvisztikai kísérletekkel, amelyeket az órán nincs módjukban kipróbálni. Egyszermind a tudományos kísérletek módszertanával is ismerkednek a tanulók.
- A csoportok tagjai olvassák el a számukra kijelölt szövegeket, majd számoljanak be egymásnak az olvasottakról. A feladatokat a csoport közösen oldja meg, majd frontálisan egyeztessük a megoldásokat. Nem biztos, hogy pontosan meg tudják majd állapítani, minek a bemutatására szolgálnak a kísérletek; fogadjunk el minden kellőképpen megindokolt megoldást.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, logikus gondolkodás, következtetések önálló megfogalmazása, érvelési képesség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály; a b) feladat igen nehéz, csak jobb képességűeknek ajánljuk

Munkaformák: csoportmunka, majd frontális munka

Módszerek: feladatmegoldás, közös megbeszélés

4. Olvasd el a számodra kijelölt kísérlet leírását!

A)

FOGALMAKKAL KAPCSOLATOS EGYSZERŰ TULAJDONSÁGOK

A vizsgálati személyeknek egyszerű kérdésekre kellett választ adniuk egyes fogalmakkal kapcsolatban (arról, hogy rendelkeznek-e egy bizonyos tulajdonsággal), vagy pedig maguktól kellett az illető fogalomhoz kapcsolódó fogalmakat sorolniuk. A különböző kísérleti személyek különböző fogalommegnevezéseket kaptak, sokféle véletlenszerű sorrendben. A vizsgálat középpontjában többféle különböző pár állt (olyan szavak közé keverve, amelyek nem alkottak ilyen párokat). Például néhány vizsgált pár:

gyep – felásott gyep
autó – üvegautó
dinnye – félbevágott dinnye
oroszlán – baktérium
szerszám – macska
citrom – felhő

B)

KÉTFÉLE JELZÉS

A kísérleti személyeknek nagyon egyszerű kérdésekre kellett válaszolni mondatokkal kapcsolatban. Például az egyik kísérletben a mondatok igazságát kellett megállapítaniuk, egy másikban a mondatok helyességét kellett megítélniük. Két csoportra osztották a kísérleti személyeket, és a feladatuk között csak annyi volt a különbség, hogy az egyik csoportnak az „igen” vagy a „nem” gombot *megnyomni* kellett, míg a másiknak *kihúzható* gombjai voltak. Azt mérték, hogy a mondatoktól függően melyik csoport milyen jól teljesített (a reakcióidőket és a válaszok helyességét mérték, de általában a helyes válasz megadása nem okozott gondot).

C)

FOLYTONOS KÜLÖNBSÉGEK

A kísérleti személyek szótagpárokat hallanak. A kísérlet első részében a képernyőn két gombot látnak, egy-egy szótag van rájuk írva, és arra a gombra kell kattintaniuk, amelyik szótagot hallani vélték. A második részben is szótagpárokat hallanak, de csak azt kell megítélniük, hogy azonos vagy különböző szótagokat hallottak-e. A szótagokat mesterségesen állítják elő úgy, hogy valamilyen szempontból (pl. zöngéesség, képzéshely, hosszúság) folytonosan helyezkedjenek el egy skálán (pl. *ba – da – ga* és a közbeeső hangok, ha képzéshely szerinti skálát vizsgálnak, vagy *pa – ba* és a közbeeső hangok, ha zöngéesség szerinti). A párokat ezekből a mesterségesen előállított szótagokból véletlenszerűen választják ki.

- a) Vitassátok meg, minek az igazolására szolgálhatnak az olvasott kísérletek!
Írjátok le az ötleteiteket és az azokat alátámasztó érveket!
- b) A megismert kísérletek alapján tervezetek kísérletet a következő probléma igazolásához!

Azt a feltételezést próbáljuk megvizsgálni, hogy ha az ember egy olyan szót, kifejezést hall, amely véletlenül ugyanúgy hangzik, mint egy másik, akkor mindkét jelentés az eszébe jut-e, attól függetlenül, hogy az elhangzás körülményeiből teljesen világos-e, hogy a beszélő melyikre gondolt.

Például eldöntendő, ha egy olyan mondatot hallunk, mint *Pista a szemétkosárba dob egy papírzsebkendőt*, akkor a *dob* szó hallatán eszünkbe jut-e egyáltalán a *dob* 'ütőhangszer'. Milyen kísérlettel lehetne ezt vizsgálni?

MEGOLDÁSOK

- a) A) Az első kísérletsorozat annak a vizsgálatára irányult, hogy amikor egy-egy fogalomra gondolunk, és egyszerű kérdéseket kell velük kapcsolatban megválaszolnunk, mennyi szerepet játszanak ebben a fogalomhoz kapcsolódó különböző élményeink, például látványbeli, mozgásbeli stb. emlékek. Az eredmények szerint például a *gyep*, *autó*, *dinnye* stb. szavakkal kapcsolatban az ezek belsejére vonatkozó kérdésekre sokkal lassabban válaszoltak (illetve sokkal ritkábban soroltak a belsejükkel kapcsolatos fogalmakat, pl. *gyökér*, *porlasztó*, *magok*), mint amikor a *felásott gyep*, *üvegautó*, *félbevágott dinnye* kifejezéseket hallották (amelyek ezeknek a tárgyaknak a belsejét is felidézik). Az *oroszlán*, *macska*, *citrom*, *felhő* szavakkal kapcsolatban a látványhoz kötődő kérdésekre gyorsabban válaszoltak, mint a kevésbé vizuális élményekhez kapcsolódó *baktérium*, *szerszám* szavaknál; viszont a *szerszám* és a hasonló szavak a kézzel végzett műveletekkel kapcsolatos fogalmak felidézését eredményezte (még a *macska* is, mert kapcsolódnak hozzá érintéses, ún. taktilis élmények), a *citrommal* kapcsolatban ízlelésbeli élményeink is vannak, és így tovább.
- B) A második kísérletsorozatban azt vizsgálták, hogy a mondatok *tartalma* mennyire lép kölcsönhatásba a feladatban kapott mozgással (gomb megnyomása, ill. kihúzása). Azt találták, hogy azok a mondatok, amelyek a beszélőtől való távolodással voltak kapcsolatban (pl. olyan kifejezéseket tartalmaztak, mint *eldobja a labdát*, *tolja az autót*, *odaadja a könyvet*, *elmondja a történetet*) a gombot nyomó csoportnak kedveztek (ők adták a gyorsabb válaszokat), míg az olyanok, amelyekben *megöleli a lányt*, *kihúzza a fiókot*, *megkapja a könyvet* stb., a gombot húzó csoportnál vezettek jobb eredményekhez.
- C) Ez a kísérlet az ún. KATEGORIKUS ÉSZLELÉS jelenségét mutatja be. Ugyanezt a kísérletet színekkel, formákkal is el lehet végezni, mert általában ezeket is kategorikusan észleljük. A kategorikus észlelés már az állatvilágban is kimutatható; azt jelenti, hogy bizonyos dolgokat (pl. nyelvi egységeket, színeket stb.) már az észlelés során kategóriákba sorolunk, objektíve folytonos különbségeiket nem folytonosként észleljük. Ennek az a bizonyítéka, hogy az azonos kategóriába sorolt észleletek (pl. két *ba* szótag vagy két „kéknek” minősített szín) között objektíve sokkal nagyobb is lehet a különbség, mint két különböző kategóriába sorolt észlelet között (pl. egy *ba*-nak hallott szótag és egy *pa*-nak hallott szótag között, vagy egy „kéknek” és egy „zöldnek” minősített szín között).
- b) Például úgy vizsgálhatjuk ezt a hipotézist, hogy a mondat elhangzása után különböző képeken mutatott tárgyakat kell a különböző kísérleti személyeknek megnevezniük. Feltételezhető, hogy gyorsabban nevezik meg azokat a tárgyakat, amelyek az előző mondatban meg voltak említve (pl. a papírzsebkendőt a mi példánk után). (A reakcióidők különbségeit természetesen milliszekundumokban kell tudnunk mérni.) Nos, ha például a *dob* felismerése és megnevezése átlagosan hasonlóan gyorsabb lesz a példamondatunk után, mint egy teljesen független tárgy képének a megnevezése, akkor feltételezhetjük, hogy a mondatban szereplő *dob* szó is gyorsította a hangszer képének a felismerését (ezt úgy mondják, hogy *facilitációs hatás*), tehát feltehetően a *dob* 'ütőhangszer' értelme is aktivizálódott az agyunkban.

4. lépés: 5–6. feladat

A dichotikus hallás

T/5–6. 46. oldal

25 PERC

Tanári instrukciók

- Ebben a kísérletben arról szerezhetünk tapasztalatokat, hogy a jobb és a bal fülünkbe érkező ingerek közül melyikre figyelünk jobban, melyiket ítéljük meg jobban. Ezt ún. *dichotikus* hallási kísérletnek nevezik.
- A tudomány mai állása szerint a dichotikus vizsgálat eredménye összefügg az agy ún. LATERALIZÁCIÓJÁVAL, vagyis azzal, hogy milyen funkciók melyik agyféltekét veszik inkább igénybe. (A jobb fülünkkel hallottak ugyanis először a bal agyféltekébe jutnak és megfordítva.) Így általános tendencia, hogy nyelvi jellegű ingerek esetén – mint amelyeket ebben a kísérletben is használunk – a jobb fülünkbe érkező ingereknél jobb a teljesítményünk (mert a nyelvi feldolgozásban általában a bal agyféltekének van nagyobb szerepe), míg zenei ingerek esetén a bal fülünkbe érkezőknél.
- További különbségek lehetnek jobb- és balkezesek, férfiak és nők között, de külön-külön általában nincs ezek között egyértelmű összefüggés, csak több tényező együttesen teszi valószínűbbé a valamelyik irányba való eltolódást.
- A kísérlet elvégzésénél ügyeljünk arra, hogy a fülhallgatók jobb és bal oldala ne cserélődjön össze; kontrollként azonban elvégezhetjük a kísérletet megfordított fülhallgatókkal is, de akkor természetesen az eredményeket is fordítva kell értelmezni.
- A kísérletet a tanulók párokban végezzék, úgy, hogy a pár mindkét tagja végezze el a kísérletet. Készítsenek a program segítségével statisztikákat. Az osztály egészében is készíthetünk közösen statisztikákat.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, általánosítási képesség, kooperáció

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, frontális munka

Módszerek: kísérletezés, feladatmegoldás, közös megbeszélés

Eszközök: számítógép, fülhallgatók

5. Dichotikus hallás kísérlet

A mellékletben található program segítségével egyenként hallgassátok meg a szótagokat, és minden szótag után mondjátok ki hangosan, hogy milyen szótagot hallottatok!

A két fületekben nem ugyanazt fogjátok hallani. Ennek ellenére meg kell ítélnetek, hogy milyen szótagot hallottatok.

A „Kíírás” gombra kattintva megjelenik, hogy milyen szótagok közül választhattok; kattints arra, amelyiket a párod mondott vagy az „Egyik sem” gombra, ha nem ezek valamelyikét mondta. A kattintás után hallható majd a következő szótag.

6. Értékeljétek a tesztek eredményét! Készítsetek statisztikát!

- a) Mennyi volt az osztályban átlagosan a „jobb oldali helyes” válaszok aránya?
- b) A „jobb oldali helyes” válaszok mennyire függenek össze azzal, hogy ki balkezes és ki jobbkezes, ki fiú és ki lány?

Egyszerűbb és bonyolultabb módszereket is használhattok az összefüggések megállapítására.

1) Egyszerűbb módszer például:

A 10 legnagyobb „jobb oldali helyes” arányú válaszoló között mekkora a bal- és a jobbkezesek aránya?

2) Bonyolultabb módszer például a következő:

Írjátok le egy oszlopba az eredményeket növekvő vagy csökkenő sorrendben (pl. a „jobb oldali helyes” válaszok számát/arányát). Mellé jobbra egy másik oszlopba írjátok 0-t, ha az illető tanuló balkezes és 1-et, ha jobbkezes (vagy fordítva). Egy harmadik oszlopba írjátok be, hogy a középső oszlopban az illető sor alatt hány darab rubrikában van 1-es. A harmadik oszlop számait adjátok össze, nevezzük az összeget P -nek, a sorok számát (az összes tanuló számát) pedig n -nek.

Ezek után P négyszeresét osztátok el az $n^2 - n$ számmal, és az eredményből vonjatok ki 1-et. A kapott számmal becsülhetjük a két adatsor úgynevezett rangkorrelációját. Ha a szám 0, akkor semmi összefüggés nincs a két adatsor között; ha -1 , akkor teljesen ellentétes a két adatsor, ha pedig 1, akkor teljes megfelelésben van.

Tehát ha pl. a bal oldali oszlopba növekvő sorrendben írtátok be a „bal oldali helyes” válaszok arányát vagy számát, a középső oszlopba pedig 0-t írtátok a balkezesekhez és 1-et a jobbkezesekhez, akkor a 0,5-nél nagyobb érték azt mutatja, hogy a jobbkezesek jobban teljesítenek a bal fülükkel hallottaknál, ha pedig $-0,5$ -nél kisebb az érték, akkor éppen a jobb fülükkel hallottaknál teljesítenek jobban.

REFLEKTÁLÁS

5. lépés: 7. feladat

Tíz soros írása

T/7.

48. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók: A feladat célja az összegzés és a reflexió az eddigi tapasztalatokra. A fogalmazásokat szedjük be, és ha szükséges, beszéljünk a témáról frontálisan is.

Kiemelt készségek, képességek: reflexió, önreflexió, metakogníció

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka (esetleg: frontális munka)

Módszerek: feladatmegoldás (10 soros fogalmazás), esetleg: közös megbeszélés

7. Írj 10 soros fogalmazást arról, mit gondolsz a modulban megismert kísérletek hasznosságáról!

2. SZERZETT NYELVI ZAVAROK

3 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Nyelvi tevékenység zajos környezetben

T/1. 49. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja, hogy a tanulók megtapasztalják, milyen lehet a szerzett nyelvi sérülésben szenvedőknek kommunikálni. Az afáziások sérüléseit ahhoz szokták hasonlítani, amikor ép nyelvi képességű embernek nagyon nagy zajban kell kommunikálnia.
- A tanteremben a zajos környezet modellálása elég nehéz. Lehetséges megoldás, hogy egy önként jelentkező pár kommunikálni próbál egy megadott témáról, amíg a többiek zajt csinálnak (4-5 ember különböző dolgokat olvas fel fennhangon, a többiek hangosan beszélgetnek, esetleg valaki énekel), és kapcsoljunk be egy magnót is valamilyen zenével. Ennek a megoldásnak a hátránya, hogy a zajongók nem tudnak figyelni arra, hogy a beszélgetők milyen hibákat követnek el. Így csak azok személyes beszámolóira tudunk hagyatkozni.
- Másik lehetőség, hogy szintén önként jelentkezőknek fülhallgatón keresztül lejátszunk a mellékelt hangfelvételt. Neki közben hangosan fel kell olvasnia egy szöveget. A többiek csak a felolvasását hallják, és figyelik a hibákat, a megakadásokat.
- A kísérlet után beszéljük meg a legfontosabb tapasztalatokat!

Kiemelt készségek, képességek: élmények tudatosítása, előzetes tapasztalatok előhívása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek: feladatmegoldás, közös megbeszélés

Eszközök: CD-játszó/számítógép, fülhallgatók

A következőkben olyan, balesetben vagy valamilyen betegségben szerzett sérülésekről lesz szó, amelyek az ember nyelvi képességét érintik.

Az ilyen sérüléseket AFÁZIÁKNAK nevezzük, a sérült embereket pedig afáziásoknak.

1. Próbáljatok zajos környezetben kommunikálni!

Beszélgétek meg az élményeiteket és a tapasztalataitokat!

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

Az anyanyelv elfelejtése

T/2. 49. oldal
30 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja, hogy a diákok elkezdjenek ismerkedni a valamilyen módon „sérült” nyelvi megnyilatkozásokkal. Első lépésként Amerikában élő magyarok jellegzetes hibáit mutató példasort elemeznek a tanulók.
- A példák feldolgozása heterogén csoportokban történjen, majd az eredményeket frontálisan mutassák be a csoportok.
- A szövegek forrása: Bartha Csilla: *Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcseré amerikai magyar közösségekben* című tanulmánya.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, általánosítási képesség, következtetések önálló megfogalmazása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, majd frontális munka

Módszerek: feladatmegoldás, közös megbeszélés

2. Az alábbiakban régen külföldön élő magyar anyanyelvű emberek megnyilatkozásait olvashatjátok.

A szöveget szó szerint és nagyjából kiejtés szerint jegyezték (nem számítva az angol részleteket). Ahol # jelet találtok, ott hosszabb szünetet tartott a beszélő. Ahol szögletes zárójelben magyarázatot találtok, azt a lejegyző tette bele az egyértelműség kedvéért. Ahol valamit nem ejtett ki a beszélő, ott <> között szerepel a nem ejtett hang.

- (1) Ott találkozol emberekkel, # akik olyan másnyelvek, min<t> neked.
- (2) Mindenki gondolkoz erre, hogy mi a jó.
- (3) Egyik barátom, akinek ezt is történt...
- (4) Mindenhol futtunk, mer<t> mert késtünk *mindenre*
- (5) És ez ez ez mások mondtak rám.
- (6) Mindenki asziszik, hogy # ha egy órát csinálja...
- (7) De biztos van ö lemezek.

- (8) Mert ezek # legtöbb, aki ezt csinálja, ezek az idősebbek, akik má itt itt é<l>nek jópár évig. # Ez egy ilyen öö # ilyen szennyeződés a nyelvbe<n>.
- (9) Ez egy probléma, de itt a magyarok között azér<t> nagyon szigorúk a a a magyar ha rosszul beszél az ember. # Én én azt látom, hogy a legtöbb ember, ha nem aaa ha nem irtó jó a magyarjuk, akkor # azt érzik, hogy nem jó, hogy teljesen nem jó.
- (10) Nem elég ő nagy a szókincsem. Ő van mikor a # nem jön egy szó, ő nem jut egy szó eszembe vagy ő nem tudom úgy elmagyarázni, ahogy # például egy Magyarországon született gyerek magyarázná el valakinek.
- (11) A: Azon az éven aztán visszagyöttünk.
 B: Aztán ő the same day I left in a twenty huszonnyócba egyöttem, huszonkilencbe a same napon értem vissza Győrbe megint. Győrbe értem ugyanakkor ő izé ő
 A: Namost a gyerekekrű. Ő hát a két ő egy fiú van, e [= egy] lány. A fiú ötvenhat, a Glória, you know, tudja...
 A: She's go ő fif ő ő ötvenkettő. Hát akkor, lemúlt a tíz év. Ugye má negyvenegybe, és akkor az vót az idő, hogy megyünk haza. De közbe meg you know de a a Ford a Junájtéd Sztécbe.
 B: Itt rekedtünk. Nekünk nem kellett vóna ám ide kijönni, mert vót a no you know.
 A: Wait a minute... A szomszédasszony is hazamentek és az én fiam akkor volt ő mennyi, Elmer? Ne ten years old.
 A: Akkor má' ne [= nem] szokik meg a gyerek otthon.
 A: He never used to it after nine ten years old. No, I was homesick.
 A: Olyan úgy vágytam, hogy...
 B: Minden nap sírt.
 A: I was homesick five years.
- a) Próbáljátok megtippelni, hogy a mondatokat kimondók milyen régen élhetnek nem magyar nyelvű (angol nyelvű) környezetben!
- b) Gyűjtsétek ki a jellegzetes hibatípusokat!
- c) Készüljete fel eredményeitek bemutatására!

3. lépés: 3–4. feladat

Az afázia fajtái

T/3–4. 51. oldal

45 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja a két fő afázia típus tipikus nyelvi hibáinak bemutatása. Az A) csoport szövege egy Wernicke-afáziás, a B) csoport szövege pedig egy Broca-afáziás betegről származik.

- A feladat elvégzése előtt beszéljünk a nyelvi sérülésekről általában. Készítsük fel a diákokat arra, hogy a szövegek nagyon furcsák, sokszor mulatságosnak hatnak. Igyekezzünk empátikus hangulatot kialakítani.
- A tanulók párokban dolgozzanak. A pár egyik tagja az egyik, a másik tagja a másik szöveget olvassa el, és gyűjtsék ki a főbb eltéréseket, a rendszeresnek tűnő hibákat. Majd számoljanak be egymásnak a tapasztalataikról. Az összevetést és a többi feladatot közösen végezzék el. A lényeges kérdéseket beszéljük meg frontálisan is.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, logikus gondolkodás, következtetések önálló megfogalmazása, érvelési képesség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

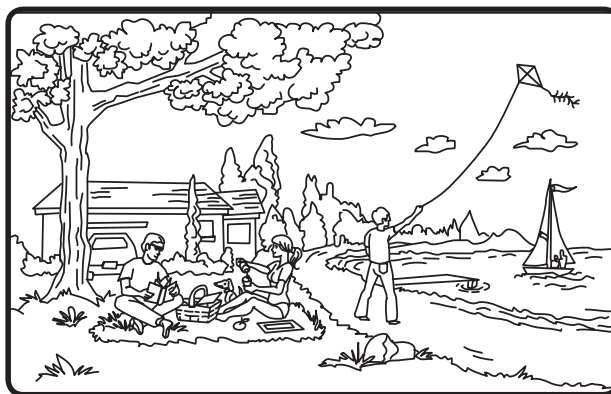
Munkaformák: csoportmunka, majd frontális munka

Módszerek: feladatmegoldás, közös megbeszélés

3. Az afáziások beszéde

Olvasd el a számodra kijelölt szöveget!

- A) A következő párbeszédet egy szerzett nyelvi sérülésben szenvedő emberrel folytatta le a vizsgáló. A párbeszéd 4 perc 42 másodperc alatt zajlott le.

Vizsgáló: *Mutatok egy képet, és mondja el, hogy mit lát rajta. Jó? Érti?*

Vizsgálati személy: *Tehát fogok kapni valamit magától, mikor szépen kész jó vitéznek lángó.*

Vizsgáló: *Itt a kép, erről beszéljen...*

Vizsgálati személy: *Ezt kell mondani, hogy mit értettem jól. Igen. Ezt magamnál szépen el kell mondani?*

Vizsgáló: *Igen.*

Vizsgálati személy: *Jó. Hát akkor akkor, legelőször is egyszer meg kell tudni, hogy egyszer hol voltam, kit láttam, azokat láttam, hogy kik voltak? És hol láttak? Kivel voltam? És kikkel voltam? Hát akkor mindegy, hogy kérdem ugye?*

Vizsgáló: *Mindegy.*

Vizsgálati személy: *Hát akkor ez a férfi ticsad ember, ja nem jól mondom sajnos, tehát ez egy, mindig hogy kerek ugye, hol keltem, tehát akkor ez kátolt egy ilyen nyármagastalányban, nem jól mondom, jázonkocsi hogy mondják?*

Vizsgáló: *Sárkány.*

Vizsgálati személy: *Jó, hát akkor, hogy is mondják kárcsöny igen, ezt kell kimondani.*

Vizsgáló: Sárkány.

Vizsgálati személy: *Ez vot egy firfa, firfa vagy forfa vocsakba...*

Vizsgáló: *Férfi.*

Vizsgálati személy: *Igen ez együtt volt egy drágerva utcába, ez a baj amikor itt szípen ki kell fejezni, hogy én voltam neki a vorfi, nem tom kimondani neki szépen úgy látszik, de tudom, ő kecsé, nem ez a gyávré, nem, nem jól mondom.*

Vizsgáló: *Mondom, figyeljen csak! Sárkány.*

Vizsgálati személy: *Ja sárkány, ez egy sárkány kocsat láttam egy kollany férfivel együtt, és egy firfol gyaludával együtt, és láttam férfi az ilot evenyt, hát én nem tudom kezdet kimondani. Akkor mé tán haza köle vlot egy fiatalember, egy fiatal férfi, aki setcet a gányban és egy vége mondjam tovább, hogy volt? Hajjós hajjós utcába, nem egy gyáf ugy kell mondani ami szép, szépen kell kimondani, hogy nekem, hogy a nyár nyári hogy valami szépen snyála mondja hogy, fát fát nem tyenni hejő jejő, na, hogy mondjam nyári vécsébe, folyóba? Hogy jól ki kimondani szevedet az...*

Vizsgáló: *Vitorlás.*

Vizsgálati személy: *Igen de, ezt nekem ki kén fejezni előre igaz? Hogy én voltam egy ilyen nyerős nyárfi utcába, nem nyírfa, nyárról...*

Vizsgáló: *Nyári.*

Vizsgálati személy: *Nyárról hogy mondják... folyó ételbe nem jól mondom ki, hogy nem jól tuttom, jól tudom, hogy hol van ez a fiú férfi, és tudom, hogy hol gázlik és hol csinált itt és meretén ment egyedül..*

Vizsgáló: *Segítség, ha azt mondom, hogy ez egy vitorlás?*

Vizsgálati személy: *Igen ezt mind, ezt mind tudom, hogy benne vagyok, de szépen valahogy szépen ki eh..., tudom hogy ez megvan, de mégis szeretném szépen kifolytatni, elvennyesni magának marrany, nem itt a... valahogy ki, jól ki..., valamit ki fejezni nekem szépen, é most el, amik voltak, akko ő... Szóval nem csináltam jól szépen, és azt se, hogy itt van a fiatalember fia*

Vizsgáló: *Nagyon jó!*

Vizsgálati személy: *fiatalember most féjjel helyezte a trónokba, most át helyezi úgy látom valamit a... a... csánithoz oda, jól kimondani, szépen és ő még nyárszik magának, itt a fehér gornyó gornyó, kimondani szépen, hogy kor kornyofi ült, egy fajaváza fiatal ember, ami ő még énszerintem úgy nézem, hogy ő még csotolta is egy... egy ilyen jányit férfi madárolt, amit ott valamit kérdezett most, magyarul madárnak a fényi hát én legalábbis úgy nézem persze, hogy ő itt most elmaradott fiatalember, ez a fiatalember, és csinált magának mégegy... egy nem jónaucinak mondta a nyárnak venyezőt ez a fiatalember, és ki nyerte magának, tehát a pojának elpányázta ezt, megkányázta ezt, lehet.*

B) A következő párbeszédet egy szerzett nyelvi sérülésben szenvedő emberrel folytatta le a vizsgáló. A párbeszéd 4 perc 39 másodperc alatt zajlott le.

Vizsgáló: *Azt szeretném, ha elmesélné, hogyan betegedett meg. Mindent mondjon el, amire emlékszik a betegségével kapcsolatban.*

Vizsgálati személy: *Hát a kórházba ment... mentél..., mentem... Kassán... és a Kassán voltam... hat napot. És nem tudtam semmit. És me... me... me... me... és nem tudt..., tudtam semmit. És hát holnap Miskolcon élek, és hát... a kórházban élek, és a*

hat napot voltam és... júniusban... június elején voltam, ...és hát nem be..., sötét van a... sötét van... és sötét van. És a... június... június elején... az kormány haltam meg... nem... nem hát nem a... igen a kórházban... hát nem tudom... a kórházban akkor... hát jaj... júniusban élek ...és szeptember 9-én cén... főorvossal megbeszéled ...és akkor szeptember elsején volt... nem tudom a... volt hát.... jaj okos voltam, és...

Vizsgáló: Milyen volt?

Vizsgálati személy: ...okos voltam... hát nem tudom... hát nem okos, hát... nem okoskodásom. És... és... hát akkor a kilencedikén kollégiumban... a Tamás és a Xénia.

Vizsgáló: Ők a gyerekei?

Vizsgálati személy: Igen. Tamással besz... a megbeszéltem és... anyi. Ő nem tudom a ... jaj, szombaton, pénteken, szombaton, vasárnap... Paula... voltom otthon és szeretnek.

- a) Miben tér el az ép beszédűtől az afáziás beteg szövege? Gyűjts hibatípusokat!
- b) Vessétek össze a kétféle afáziát!

A)	B)

- c) A nyelvészek sokszor dolgoznak afáziás betegekkel, azok szövegeivel. Szerintetek mire tudnak következtetni a nyelvészek ezekből a sérült nyelvi adatokból?
- d) Szerintetek milyen problémák merülhetnek fel az afáziásokkal végzett kísérletekkel kapcsolatban?

4. Olvassátok el az alábbi szöveget!

Az agyban található egyik olyan területet, amely fontos szerepet játszik a nyelvhasználatban, PIERRE PAUL BROCA (1824–1880) fedezte fel (1861-ben). Ő vizsgált először nyelvi károsodással küzdő agysérülteket, és megállapította, hogy a sérülés mindegyiküknél a bal halántéki lebenynél lokalizálható.

Később CARL WERNICKE (1848–1904) fedezte fel, hogy az agy egy másik, jól körülhatárolható területének sérülése is tipikus nyelvi zavarokhoz vezet.

Róluk neveztek el két, nyelvi funkcióért felelős agyterületet, valamint az afázia két alapvető fajtáját, a BROCA-AFÁZIÁT és a WERNICKE-AFÁZIÁT.

BROCA-AFÁZIA

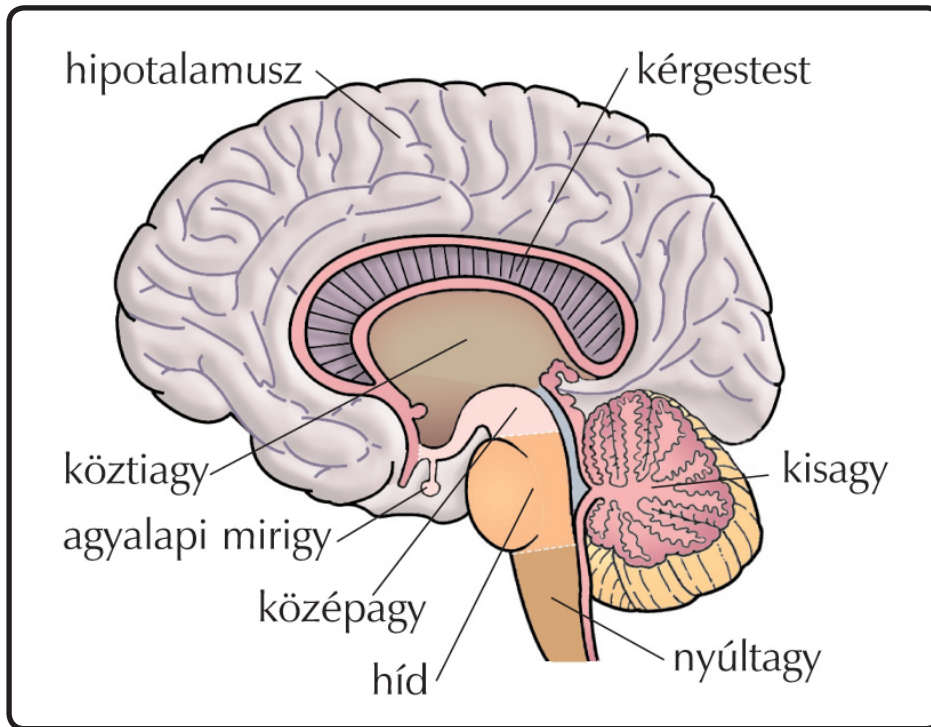
Ez akkor figyelhető meg, amikor a homloklebeny alsó, hátulsó része sérül. A Broca-afázia legjellemzőbb tünete az agrammatizmus (ezért gyakran agrammatikus afáziának is nevezik).

- A beszéd töredezett, akadozó;
- nyelvtani jelölők (pl. toldalékok, névutók) gyakran elmaradnak, felcserélődnek;
- csökken a tagmondathosszúság, egyszerűsödik a szerkezet („távirati stílus”).

WERNICKE-AFÁZIA

Ez a Wernicke-mező (a halántéklebény felső, hátsó területe, a fali lebeny felé terjedő rész) sérülésével jár. Jellemző tünetei:

- folyamatos spontán beszéd, szintaktikailag koherens szerkezetek;
- tartalmas szavak zavara, nem létező, „halandzsaszerű” szavak produkálása;
- a mondattani viszonyok félreértése.

MEGOLDÁSOK

Lásd a feladat utáni ismeretközlő szöveget.

4. lépés: 5. feladat

A morfológia sérülése

T/5.

55. oldal

20 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja azonos az előző feladatével. Ezúttal a Broca-afáziások alaktani hibáira fókuszálunk.
- A tanulók egyénileg oldják meg a feladatot; ha szükséges, ellenőrizzük frontálisan a feladatok megoldását.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, általánosítási képesség, nyelvi tudatosság, logikus gondolkodás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka

Módszerek: feladatmegoldás, közös megbeszélés

5. Egy tesztsorozatban arra kértek két magyar anyanyelvű Broca-afáziást, hogy egyes számú szavakat mondjanak többes számban és fordítva, többes számú szavakat mondjanak egyes számban, valamint egyes főneveket lássanak el melléknévképzőkkel.

Az elkövetett hibák osztályait mutatja az alábbi táblázat:

A FELADAT	A HALLOTT SZÓ	AZ ELKÖVETETT HIBA	A HELYES FORMA
Többes számra váltás	kazal nyereg	kazalak nyeregek	kazlak nyergek
Egyes számra váltás	szélmalmok kőrmök	szélmalm kőrm	szélmalom kőröm
Melléknév képzése	tó mazsola	tós mazsolas	tavas mazsolás

- Az afáziás személynek a többes számúvá alakításban elkövetett nyelvi hibái miképpen viszonyulnak az ép beszédűek szabályához?
- Az afáziás személynek az egyes számúvá alakítás során elkövetett nyelvi hibái miképpen viszonyulnak az ép beszédűek szabályához?
- Vitassátok meg, hogy az afáziás személy a melléknév képzésekor elkövetett nyelvi hibái miképpen viszonyulnak az ép beszédűek szabályához!
- A háromféle nyelvtani példából és az elkövetett hibákból mire lehet következtetni? Milyen tövekkel kapcsolatban hibáznak az afáziás betegek?
- Milyen adatokra lenne még szükséged, hogy kétségtelenül bizonyítsd a d) feladatban megfogalmazott feltételezést? Írd le röviden a kísérletet!

REFLEKTÁLÁS

5. lépés: 6. feladat

Esszéírás

T/6.

58. oldal

20 PERC

Tanári instrukciók: A feladat célja az összegzés és a reflexió az eddigi tapasztalatokra. A fogalmazásokat szedjük be, és ha szükséges, beszélgessünk a témáról frontálisan is.

Kiemelt készségek, képességek: reflexió, önreflexió, metakogníció

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka (esetleg: frontális munka)

Módszerek: feladatmegoldás (esszéírás), esetleg: közös megbeszélés

- ||| 6. Írj összehasonlító esszét, amelyben bemutod az afázia két fő fajtáját!
A bemutatást személyes élményeidre alapozd!

3. A NYELVI FEJLŐDÉS ZAVARAI

2 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Különbéféle nyelvi sérülések

T/1. 60. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja, hogy a diákok előhívják a nyelvi rendellenességekkel kapcsolatos tapasztalataikat.
- Egyéni gyűjtés után beszéljük meg közösen is a tapasztalatokat.

Kiemelt készségek, képességek: élmények tudatosítása, előzetes tapasztalatok előhívása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka, majd frontális munka

Módszerek: feladatmegoldás, közös megbeszélés

A következőkben néhány olyan nyelvi zavarral ismerkedhettek meg, amelyek nem szerettek, hanem veleszületettek, azaz a gyerekekre kezdettől fogva valamilyen sérült nyelvi viselkedés vagy megkésett nyelvi fejlődés jellemző. Ezeket nevezzük NYELVI FEJLŐDÉSI ZAVAROKnak.

1. Gyűjts minél több olyan rendellenességet, amely kapcsolatos a nyelvvel!

Próbáld meg őket típusokba sorolni aszerint, hogy miből eredhet a nyelvi probléma!

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2–3. feladat

A Williams-szindróma és más nyelvi fejlődési zavarok

T/2–3. 60. oldal

35 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja, hogy a tanulók sérült nyelvi adatokból önálló következtetéseket vonjanak le. A feladatban egy mondatisméltési tesztsorozat eredményeit közöljük. A diákoknak a számukra kiosztott adatokat kell áttekinteniük, és bennük megfigyelniük a nyelvi sérülések jellegzetességeit.
- A tanulók 3-4 fős együttműködő csoportokban dolgozzanak; rögzítsék megfigyeléseiket, majd készüljenek fel arra, hogy bemutassák egymásnak az általuk vizsgált személy jellegzetes nyelvi hibáit.

- Az eredmények bemutatás elképzelhető csoportban úgy, hogy új csoportok alakulnak az eddigi helyett, amelyekben minden adatsornak van egy-egy szakértője, aki be tud számolni róla. A bemutatás történhet frontálisan is az osztály előtt.
- A bemutatók után összegezzék az adatokból levonható tanulságokat.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, általánosítási képesség, következtetések önálló megfogalmazása, adatok áttekintése

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, majd frontális munka

Módszerek: kísérletezés, feladatmegoldás, „mozaik” vagy közös megbeszélés

2. Az alábbiakban három Williams-szindrómás és három nyelvi zavaros gyerek teljesítményét mutatjuk be egy mondatisméltéses vizsgálatban.

Mind az öt gyereknek ugyanazokat a mondatokat kellett megismételnie.

Tekintsétek át a számotokra kijelölt adatokat!

A) Williams-szindróma, 18 éves és 8 hónapos

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	Aki a bácsi jön, az erős.
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	...barna színű
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	Aki a fiú, a kutya kergeti, ...
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	Az a gyerek nézi a filmet, ami érdekes.
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	Az a hús, amit a nő süt a tepsiben
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	Az a katona, aki vezeti a kocsit és bátor.
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	Az a lány keresi a kesztyűt ami sárga színű.
9.	A kisfiú keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	takarító
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	A lány eszi a húst, az okos.
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	A lány eszi a húst, az okos.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A férfi eteti a kutyát, az harapós.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	A lány várja a buszt, ami kék.
18.	A ló eszi a fűvet.	
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	A kutya amit eszi, az sós.

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	Gyerek nézi a tévét az lusta, de ?
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	A macska ami fekete.
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	A fiú ül, az meg jó.
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	Aki néni főzi a finom vacsorát.
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	Azt a ruhát kapja, ami piros.
28.	A paprika, amit az oroszlán eszik, az csípős.	Amit az oroszlán eszik paprikát, az erős.
29.	A pizzamát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A lány kedves, a fiú meg rendes.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	Rádiót hallgat a buszvezető.
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	...szereti...
33.	A telefont javítja a szerelő.	
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	
35.	A zsák, amit a ló visz, az nagy.	A zsákon visz aló az zsákot.
36.	Az ajándékot csomagolja a Mikulás.	Ajándékot ....
37.	Az elefánt azt a banánt szereti, ami édes.	Azt a banánt szereti a majom, ami édes.
38.	A nő, aki fut, az szép.	Nő fut, az meg szép.
39.	Az elefánt kéri a kenyeret.	
40.	Az óvó néni olvassa a történetet.	

- a) Milyen mondatokat tudott és milyen mondatokat nem tudott megismételni a vizsgált személy?
- b) Gyűjtsétek össze a jellegzetes nyelvi formákat a megismélt mondatokban!
- c) Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegzetes példát az észrevételeite alátámasztásához!

B) Williams-szindróma, 15 éves 8 hónapos

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	A bácsi a sapkát akarja, ami barna.
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	A fiú a kutya kerget, az lassú.

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	A gyerek nézi a filmet, ami...
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	A hús az nő csinálja, finom.
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	A katona az vezeti a kocsit, akkor bátor.
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	A kesztyű... üres, az sárga.
9.	A kisfiú keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	A gyerek simogat a takarítónőt.
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	A gyerek eszik a húst, az okos.
12.	A kocsit húzza a ló.	A kocsi húzza aló.
13.	A könyvet nézi a gyerek.	A könyvet nézni a gyerek.
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	A kutya az ugat, az buta.
15.	A paprikát vágja a néni.	A paprikát a néni vágja.
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A kutya a férfit eszik, az harapós.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	A gyerek várja a buszt, az kék.
18.	A ló eszi a fűvet.	A ló eszik a fűvet.
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	A kutya az húst eszik, az sós.
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	A gyerek nézi a tévét, az lusta.
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	A macska otthon van, az fekete.
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	A gyerek ül a fotelben az okos.
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	A néni főzi a ebédet, az kedves.
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	A néni az kapja a ruhát, az piros.
28.	A paprika, amit az oroszlán eszik, az csípős.	Az oroszlán eszik az paprika, az csípős.
29.	A pizzasát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A lány egy fiú várja, az kedves.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
33.	A telefont javítja a szerelő.	A telefont javítja a szerelőt.
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	
35.	A zsák, amit a ló visz, az nagy.	A ló hozza a szatyrot, az nagy.
36.	Az ajándékot csomagolja a Mikulás.	Az ajándékot csomagolja a gyerekeknek.
37.	Az elefánt azt a banánt szereti, ami édes.	Az elefánt szereti a banánt, az édes.
38.	A nő, aki fut, az szép.	A néni fut, az szép.
39.	Az elefánt kéri a kenyeret.	
40.	Az óvó néni olvassa a történetet.	Az óvó néni elolvassa a történetet.

- a) Milyen mondatokat tudott és milyen mondatokat nem tudott megismételni a vizsgált személy?
- b) Gyűjtsétek össze a jellegzetes nyelvi formákat a megismélt mondatokban!
- c) Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegzetes példát az észrevételeite alátámasztásához!

C) Williams-szindróma, 14 éves és 2 hónapos

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	A fiú, aki kerget, az lassú.
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	..., aki érdekes.
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	Az a hús, amit a nő süt, finom.
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	A kesztyűt, aki a lányt keres, az sárga.
9.	A kisfiú keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	Ami kutya ugat az buta.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A férfi eteti a kutyát az harapós.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	
18.	A ló eszi a füvet.	A ló eszik a füvet.
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	Azt a húst eszik, ami sós.
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	A macska otthon van, az fekete.
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	Azt a nő kapja ruhát, az piros.
28.	A paprika, amit az oroszán eszik, az csípős.	A paprik az oroszán eszik, az csípős.
29.	A pizzasát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A lány a fiú vár, az kedves.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	A rádiót hallgatja a buszvezetőt.
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	
33.	A telefont javítja a szerelő.	
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	
35.	A zsák, amit a ló visz, az nagy.	A zsák ló visz, az nagy.
36.	Az ajándékot csomagolja a Mikulás.	
37.	Az elefánt azt a banánt szereti, ami édes.	Azt az elefán szereti a banánt, ami édes.
38.	A nő, aki fut, az szép.	
39.	Az elefánt kéri a kenyeret.	
40.	Az óvó néni olvassa a történetet.	

a) Milyen mondatokat tudott és milyen mondatokat nem tudott megismételni a vizsgált személy?

- b) Gyűjtsétek össze a jellegzetes nyelvi formákat a megismételt mondatokban!
- c) Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegzetes példát az észrevételeitek alátámasztásához!

D) Nyelvi zavar, 10 éves és 9 hónapos

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	A bácsi jön, az erős.
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	A fiú, aki a kutya kergeti, az lassú.
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	A katona vezeti a kocsit, az bátor.
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	A lány kesztyűt keres, az sárga.
9.	A kisiú keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	A takarítónő simogatja a kisiút.
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	A lány eszi a húst, az okos.
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	A kutya amit ugat, az buta.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A férfi eteti a kutyát, az harap.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	
18.	A ló eszi a fűvet.	
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	A gyerek a tévét nézi, az lusta.
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
24.	A fiú, aki ül, az jó.	
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	A néni, aki főzi a vacsorát, az okos.
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	
28.	A paprika, amit az oroszlán eszik, az csípős.	Az oroszlán azt a paprikát eszi, ami csípős.
29.	A pizzamát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A lány, aki a fiút várja, az kedves.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	
33.	A telefont javítja a szerelő.	
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	
35.	A zsák, amit a ló visz, az nagy.	
36.	Az ajándékot csomagolja a Mikulás.	
37.	Az elefánt azt a banánt szereti, ami édes.	
38.	A nő, aki fut, az szép.	A nő az fut, az szép.
39.	Az elefánt kéri a kenyeret.	
40.	Az óvó néni olvassa a történetet.	

- a) Milyen mondatokat tudott és milyen mondatokat nem tudott megismételni a vizsgált személy?
- b) Gyűjtsétek össze a jellegzetes nyelvi formákat a megismélt mondatokban!
- c) Készüljétek fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljétek ki néhány jellegzetes példát az észrevételeitek alátámasztásához!

E) Nyelvi zavar, 10 éves és 5 hónapos

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	A bácsi ki erős.
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	A fiú kutya kergeti, az lassú.

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	Ami a hús süt amit ami finom a nő süti.
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	Aki vezet, az a férfi vezeti a kamiont, bátor.
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	Amit a kesztyű, a kislány keres a kesztyű koszos.
9.	A kislány keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	Aki lány eszi a hús finom.
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	Ami a kutya ugat, az buta.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	Ami a kutya etet, férfi az harapós.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	
18.	A ló eszi a fűvet.	
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	Ami macska otthon van, fekete.
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	Aki fiú, aki fiú ül, az jó.
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	
28.	A paprika, amit az oroszlan eszik, az csípős.	Amit az oroszlan eszik a paprika csípős.
29.	A pizsamát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A fiú vár a lány az kedves.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	A rádiót halgassa a buszvezető.

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	
33.	A telefont javítja a szerelő.	
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	
35.	A zsák, amit a ló visz, az nagy.	Amit a zsák visz a lány visz nagy.
36.	Az ajándékot csomagolja a Mikulás.	
37.	Az elefánt azt a banánt szereti, ami édes.	
38.	A nő, aki fut, az szép.	
39.	Az elefánt kéri a kenyeret.	
40.	Az óvó néni olvassa a történetet.	

- a) Milyen mondatokat tudott és milyen mondatokat nem tudott megismételni a vizsgált személy?
- b) Gyűjtsétek össze a jellegzetes nyelvi formákat a megismélt mondatokban!
- c) Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegzetes példát az észrevételeite alátámasztásához!

F) Nyelvi zavar, 10 éves és 9 hónapos

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	A férfi azt a sapkát kéri, amelyik barna.
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	A katona vezeti a kocsit és bátor.
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	A kesztyű az sárga.
9.	A kislány keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	A kisgyereket simogassa a takarítónő.
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	Aki eszi a lány, az okos.

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	Amelyik kutya ugat bolond.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A kutya amelyik a férfi etet az a kutya harap.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	
18.	A ló eszi a füvet.	
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	A kutya azt a kaját eszi, ami sós.
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	Az a gyerek nézi a gyerek a tévét az lusta.
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	Az a fiú aki ül az jó.
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	A néni aki főzi a vacsorát az kedves.
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	
28.	A paprika, amit az oroszán eszik, az csípős.	
29.	A pizsamát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A lány aki a fiút várja kedves.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	A rádiót halgassa a buszvezető.
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	A szakács néni szeleteli a palacsintát.
33.	A telefont javítja a szerelő.	A telefont javíccsa a szerelő.
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	
35.	A zsák, amit a ló visz, az nagy.	
36.	Az ajándékot csomagolja a Mikulás.	
37.	Az elefánt azt a banánt szereti, ami édes.	
38.	A nő, aki fut, az szép.	

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
39.	Az elefánt kéri a kenyeret.	
40.	Az óvó néni olvassa a történetet.	Az óvó néni olvassa a könyvet.

- Milyen mondatokat tudott és milyen mondatokat nem tudott megismételni a vizsgált személy?
- Gyűjtsétek össze a jellegzetes nyelvi formákat a megismélt mondatokban!
- Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegzetes példát az észrevételeitek alátámasztásához!

3. Olvasd el az alábbi szöveget!

A Williams-szindróma és a nyelvi zavar

A WILLIAMS-SZINDRÓMA egy ritka velünk született rendellenesség (a lakosságnak kb. 7 ezrelékénél fordul elő). Számos tünete között jellemzi a nehézség a térbeli tájékozódásban és annak megítélésében, hogy egyes formák hogyan illeszkednek egymáshoz (pl. puzzle összerakása). Ezenkívül a szellemi fejlődés is megkésett a Williams-szindrómásoknál, és személyiségzavarok is megfigyelhetők, valamint sajátos nyelvi fejlődési zavar is, amely elsősorban a nyelvtani jelölők használatát érinti.

A NYELVI ZAVAR kifejezés arra a fejlődési rendellenességre utal, amely elsősorban a nyelvi fejlődést sújtja. Korábban „sajátosan nyelvi zavarnak” is hívták, de mára kiderült, hogy nemcsak a nyelvészajátítás problémáiban nyilvánul meg. Az azonban változó, hogy még milyen problémával jár együtt: gyakran megfigyelték, hogy a nyelvi zavaros gyerekeknek általában nehézségük van a rövid ideig tartó, egymást gyorsan követő ingerek feldolgozásával (ilyenek a nyelvi ingerek is), másoknak az átlagosnál rosszabb a rövid távú emlékezetük (erre is minden bizonnyal szükség van a nyelv használatában), és vannak, akiknek a mozgáskoordinációjával van probléma.

MEGOLDÁSOK

Bármilyen releváns nyelvi jellemző megfigyelése elfogadható.

3. lépés: 4. feladat

Az autizmus

T/4.

76. oldal

25 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja, hogy a diákok megismerkedjenek az autizmusban jellemző nyelvi sérülésekkel. Ezáltal képet kaphatnak a nyelvi sérülések természetéről.

- Az órán a diákok 4-5 fős együttműködő csoportokban dolgozzanak; csoportosítsák az adatokat, vitassák meg egymás közt a csoportosítási lehetőségeket. Az órán ellenőrizzük ezt frontálisan; ha szükséges, segítsünk a helyes csoportosításban.
- A „tanulmányt” minden tanuló egyénileg készítse el. Erre adjunk hosszabb időt. A dolgozatokat értékeljük tartalmi és formai szempontokból is.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, logikus gondolkodás, következtetések önálló megfogalmazása, érvelési képesség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka, majd frontális munka

Módszerek: feladatmegoldás, közös megbeszélés

4. Autista gyerek nyelvésajátítása

Az autizmus

Az autizmus az agy fejlődési rendellenessége, amely a viselkedés és a személyiség számos vonására kihathat, és nagyon változatos megjelenési formái vannak. Még az is vitatott, hogy egyetlen rendellenességről van-e szó, vagy többféle rendellenesség összefoglaló neve-e inkább az autizmus. Korábban több másféle rendellenességgel azonosnak tekintették (pl. Asperger-szindróma, korai skizofrénia); ma már tudjuk, hogy ezektől eltér. Az autizmus jelenlegi tudásunk szerint nagy mértékben örökletes, de azt még nem lehet tudni, hogy milyen gének felelősek érte. A megszülető gyerekek 1-2 ezrelékénél diagnosztizálnak autizmust. Az autisták 20%-ának normális az IQ-ja, 50%-uk enyhén visszamaradott, a többiek súlyosan visszamaradottak.

Mivel sokféle formában megjelenhet, korai felismerése igen nehéz. A legtöbb autistára jellemzőek az ún. repetitív viselkedésformák (ugyanannak a mozgásnak az állandó ismételtetése) és a környezettel való kommunikációra való kevés hajlandóság (ezért keverték régebben a skizofréniaival). Általában megkésett vagy nem szabályos beszédfejlődéssel is együtt jár, de nem minden esetben. A károsodás általában az agy több területére, funkciójára is kiterjed, de nem mindenkinél ugyanazokra.

Az alábbi helyzetek egy autista kisgyerek viselkedését és közléseit mutatják. A mondatok többsége mögött zárójelben feltüntettük, hogy hány éves és hány hónapos korából származik a közlés. Ahol nem volt pontos adat, oda csak a körülbelüli kort írtuk.

a) Tekintsétek át a példákat!

(1) – *Ábel! Ne bánts a babát! Szeretjük a babát!*
– *Szeretjük a vécét! (3 éves kor előtt)*

(2) **Nem kell kapcsolni be! – ‘Nem kell bekapcsolni.’ (4;8)*

(3) *zokognak a könnyei (zokog + potyognak a könnyei) (5;0)*

(4) *Fiúnak változtattam. – ‘Fiúvá változtattam.’ (5;10)*

- (5) – *Nem bánt a porszívó. Nem bánt a mosógép. Nem bánt a cső. Nem bánt a kép.*
 – *Ábel! Semmi nem bánt!*
 – *Semmi nem bánt a porszívó. (3 éves kor körül)*
- (6) **Rám öntöm – ‘magamra öntöm’ (6;11)*
- (7) A következő adatokat úgy kell olvasni, ahogyan leírtuk: a „...” után a javított alak szerepel:
 (a) *Csöppök ... -ek – ‘csöppek’ (6;7)*
 (b) *Közé ... -ött – ‘között’ (7;7)*
 (c) *Ló ...-ovakat – ‘lovakat’ (7;7)*
 (d) *Piros-sárga pöttyös labdák ... -a – ‘piros-sárga pöttyös labda’ (7;7)*
 (e) *Az egész golyó is kijött... -ömlött – ‘az egész golyó kiömlött’ (7;7)*
 (f) *Lehet, hogy szereted majd ... -ni fogod – ‘Lehet, hogy szeretni fogod majd’ (7;0)*
 (g) *olvad is ... -ozik – ‘olvadozik is’ (7;7)*
 (h) *nem fogsz vezetni ... -tok vezetni – ‘nem fogtok vezetni’ (7;10)*
- (8) *magányterület – ‘magánterület’; magánterület + magány (5;9)*
- (9) *nem akartam hajlandó – nem akartam + nem voltam hajlandó (5;10)*
- (10) *Apu! Hogy képzeled magad? – ‘Hogy képzeled?’*
- (11) *Ez nekem nem idegesít – ‘ez engem nem idegesít’ (5;8)*
- (12) *vullánk – ‘vulkán’; fullánk + vulkán (5;10)*
- (13) *azért való (azért kell + arra való) (6;5)*
- (14) *tüzemanyag – ‘üzemanyag’ (6;2)*
- (15) *Most figyelj, mert most ugrik a madár a vízbe! (Most ugrik a majom a vízbe + Ott repül a kismadár) (7;5)*
- (16) *Húzom a sátorfámat! (veszem a sátorfámat + húzom a csíkot) (7;5)*
- (17) *Álljon meg az ész! (álljon meg a menet + megáll az ész) (7;8)*
- (18) *Meglátom a bajodat. – ‘Ellátom a bajodat.’ (5;10)*
- (19) *Egy kicsit mérges vagyok hozzá. – ‘Egy kicsit mérges vagyok rá.’ (5;9)*
- (20) *A maximumodat felnyújtsad? – ‘A maximumot nyújtod.’ (6;2)*
- (21) *Én majd segítek veled. – ‘Én majd segítek neked’ (5;9)*
- (22) **Találok ki valamit! – ‘Valamit kitalálok.’ (7;9)*

- (23) – *Ábel, gyere fogat mosni!*
– *Előbb még provokálok egy kicsit.* (6;7)
- (24) *Ezt rám veszed? – 'Rám adod?* (5;8)
- (25) *Vedd föl a papucsomat! – 'Add rám a papucsomat.'* (5;10)
- (26) *A kutyára rávettek egy ruhát! – 'Ráadták a ruhát.'* (6;8)
- (27) – *Drukkoljunk, hogy ne essen az eső!*
– *Hajrá eső! Hajrá eső!*
- (28) *Ez egy kutya. Sajnos.* (3;8–4;0)
- (29) – *Ábel! Ki karmolta meg az arcodat?*
– *A Jami?*
– *És miért karmolt meg? Bántottad?*
– *Bántottad? És sírt?*
– *Ábel, ha bántottad, akkor nem csoda, ha megkarmolt.*
– *Bántottad, és sírt.* (4;2)
- (30) *Remélem, hogy a boa meg tud enni egy madarat is.* (6;6)
- (31) – *Ne rohangálj föl-alá!*
– *Nem föl-alá! Csak egyenesen-hátra!* (6;11)
- (32) *Remélem, hogy hasmenésem van még.* (6;10)
- b) Milyen hibatípusokat találtak? Vitassátok meg, hogyan lehet csoportosítani a fenti hibás megnyilatkozásokat!

MEGOLDÁS

Csoportosítási lehetőség:

- A megelőző mondatokból építi fel a mondandót
– *Ábel! Ne bántsd a babát! Szeretjük a babát!*
– *Szeretjük a vécét!*
– *Nem bánt a porszívó. Nem bánt a mosógép. Nem bánt a cső. Nem bánt a kép.*
– *Ábel! Semmi nem bánt!*
– **Semmi nem bánt a porszívó.*
- Hogyan korrigálja a mondandóját?
Csöppök ... -ek (6;7)
Közé ... -ött (7;7)
Ló ...-ovakat (7;7)
Piros-sárga pöttyös labdák ... -a (7;7)
Az egész golyó is kijött... -ömlött (7;7)

Lehet, hogy szereted majd ... -ni fogod (7;0)

olvad is ... -ozik (7;7)

nem fogsz vezetni ... -tok vezetni (7;10)

3. Saját szóalkotások

magányterület (–'magánterület'; magánterület + magány) (5;9)

vullánk (vulkán; fullánk + vulkán) (5;10)

tüzemanyag ('üzemanyag') (6;2)

4. Új idiómák; kitalált többszavas lexikai egységek

zokognak a könnyei (zokog + potyognak a könnyei) (5;0)

nem akartam hajlandó (nem akartam + nem voltam hajlandó) (5;10)

azért való (azért kell + arra való) (6;5)

Most figyelj, mert most ugrik a madár a vízbe! (most ugrik a majom a vízbe + ott repül a kis-madár) (7;5)

Húzom a sátorfámat! (veszem a sátorfámat + húzom a csíkot) (7;5)

Álljon meg az ész! (álljon meg a menet + megáll az ész) (7;8)

5. Nem létező szerkezetek

Apu! Hogy képzeled magad? (hogy képzeled?)

Meglátom a bajodat (ellátom a bajodat) (5;10)

A maximumodat felnyújtad? (A maximumot nyújtod) (6;2)

6. Vonzatok

változik valaminek (változik valamivé) (5;8)

Fiúnak változtattam (5;10)

Ez nekem nem idegesít (ez engem nem idegesít) (5;8)

Egy kicsit mérges vagyok hozzá (egy kicsit mérges vagyok rá) (5;9)

Én majd segíték veled (Én majd segíték neked) (5;9)

7. Szórend

*Nem kell kapcsolni be! (nem kell bekapcsolni) (4;8)

*Találok ki valamit! (valamit kitalálok) (7;9)

8. Pragmatikai hibák

– *Ábel, gyere fogat mosni!*

– *Előbb még provokálok egy kicsit.* (6;7)

*Rám öntöm (magamra öntöm) (6;11)

Ezt rám veszed? (rám adod?) (5;8)

Vedd föl a papucsomat! (add rám a papucsomat) (5;10)

A kutyára rávettek egy ruhát! (ráadták a ruhát) (6;8)

Ez egy kutya. Sajnos. (3;8-4;0)

Remélem, hogy a boa meg tud enni egy madarat is. (6;6)

Remélem, hogy hasmenésem van még. (6;10)

– *Drukkoljunk, hogy ne essen az eső!*

– *Hajrá eső! Hajrá eső!*

- Ne rohangálj föl-alá!
  - Nem föl-alá! Csak egyenesen-hátra! (6;11)
- Nyelvtani személy tévesztése
- Ábel! Ki karmolta meg az arcodat?
  - A Jami?
  - És miért karmolt meg? Bántottad?
  - Bántottad? És sírt?
  - Ábel, ha bántottad, akkor nem csoda, ha megkarmolt.
  - Bántottad, és sírt. (4;2)

REFLEKTÁLÁS

4. lépés: 5–6. feladat

Kilépőkártya

T/5–6. 79. oldal

20 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja a fejezet tanulságainak megfogalmazása, a reflektálás a fejezetben tapasztaltakra.
- A diákok töltsék ki a kilépőkártyát. A fennmaradó kérdésekről beszéljünk frontálisan.

Kiemelt készségek, képességek: reflexió, önreflexió, metakogníció

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka, frontális munka

Módszerek: kilépőkártya, közös megbeszélés

5. Összegezd az autizmusról szerzett tapasztalataidat egy ismeretterjesztő tanulmány formájában!

6. Töltsd ki a kilépőkártyát!

KILÉPŐKÁRTYA

1. Mi volt az elmúlt órákon a leghasznosabb, amit megtudtál?
2. Mi volt az, amit nem tartasz hasznosnak? Miért?
3. Milyen kérdések maradtak nyitva számodra?
4. Írd le, hogy a fejezet alapján mit gondolsz, milyen lehet egy szerzett vagy veleszületett nyelvi zavarral élni!
5. Mit tanultál a fejezetből az emberi agy működésével kapcsolatban?